

in de Steigers

centenarijfe jaars

west-vlaanderen
de geboren productie

in de Steigers

Erfgoednieuws uit West-Vlaanderen
eenentwintigste jaargang 2014 - nr. 3

- 75. Boodschappen uit de Grote Oorlog
Jeroen Cornilly en Anneleen Lybeer
- 88. Het dagboek van Bruggeling
Leon De Meulemeester
Anneleen Lybeer
- 94. Leven aan het IJzerfront
Lieven Boes
- 98. Reinhold Saltzwedel
Benoit Strubbe
- 101. Jules De Zeine aan het IJzerfront
Jeroen Cornilly

Boodschappen uit de Grootte Oorlog

'Wij herinneren aan onze medeburgers dat het verkeer op straat verboden is na 10 ure 's avonds (duitsche uur)'. 'Het is verboden aan de bakkers en broodverkoopers der stad, meer dan 250 grammen brood per persoon per dag af te leveren'. 'Alle vaandelstukken, die in de belgische kleuren geschilderd zijn, moeten aanstonds van de huizen verwijderd worden'. 'De arbeider Julius Bauwens is ter dood veroordeeld en vandaag doodgeschoten'. 'Het is onder zeer strenge straffen verboden de officieele plakbrieven te scheuren of te vernietigen'. 'Het Armees-Ober-Kommando heeft thans het dooden van alle duiven bevolen'. 'De gansche gersteoogst in het gebied van het Marinekorps wordt in beslag genomen'. Het zijn maar enkele van de letterlijk honderden boodschappen die tijdens de Eerste Wereldoorlog in het straatbeeld van vele West-Vlaamse steden en dorpen aangeplakt werden. De militaire bezetting van ons land ging gepaard met de creatie van een autoritair regime en een verregaande uitbuitingseconomie. Het dagelijks leven werd in ingrijpende mate gereguleerd. Tekstafiches vormden daarbij een belangrijke en doeltreffende communicatievorm tussen de bezetter en de bevolking. Deze affiches — waarvan vandaag nog honderden exemplaren in West-Vlaamse archieven en erfgoedinstellingen bewaard worden — illustreren enkele aspecten van de Duitse bezetting tijdens de Eerste Wereldoorlog. De Provinciale Bibliotheek Tolhuis en de Provinciale archiefdienst inventariseerden de voorbije jaren hun eigen uitgebreide collectie. Daarnaast werden ook de West-Vlaamse stads- en gemeentearchieven gecontacteerd en ook hun affiches in kaart gebracht. Op die manier konden ruim tweeduizend unieke affiches getraceerd worden. In deze bijdrage wordt het fenomeen van de oorlogsaffiche toegelicht en wordt het provinciale project kort geduid.

Affiches uit de eerste oorlogsdagen

Op 4 augustus verklaarde Duitsland Frankrijk de oorlog. Om negen uur in de ochtend trok het Duitse leger de Belgische grens over, daarmee de neutraliteit van het land schendend. Duitsland had België eerder voor een ultimatum gesteld: ofwel het Duitse leger de vrije doorgang bieden, ofwel als vijand aanzien worden.

De Belgische regering kwam bijeen en besliste tijdens de nacht van 2 op 3 augustus om Duitsland de vrije doorgang door België te weigeren. In verschillende steden werd op 3 augustus een samenscholingsverbod uitgevaardigd en aangeplakt, een noodzakelijke maatregel 'gezien de zware plichten, welke de gewaarborgde onzijdigheid van ons land aan iederen Belg oplegt' kon men in de straten van Tielst lezen.

Op dinsdag 4 augustus, de dag van de Duitse inval, kwamen Kamer en Senaat in een buitengewone zitting bijeen. Koning Albert I hield er een korte rede voor de verenigde kamers, een tekst waarin hij het Belgische volk opriep haar neutraliteit te verdedigen: 'één enkel beeld vervult aller geest: onze bedreigde onafhankelijkheid; één enkele plicht dringt zich aan ons op: hardnekkige tegenstand'. Aan het einde van de rede sprak de koning zijn vertrouwen in het lot van België uit: 'Ik heb vertrouwen in onze lotsbestemming; een land, dat zich weert, dwingt aller eerbied af: dat land zal niet vergaan!'. De tekst van deze historische rede werd door minister van Binnenlandse Zaken Paul Berryer (1868-1936) met een omzendbrief verspreid. De tekst werd in heel wat steden op affiches gedrukt en aangeplakt om zo de bevolking in kennis te stellen van de woorden van de vorst.

Het land was op 4 augustus officieel in oorlog. Het Duitse leger begon zijn opmars door België en trok

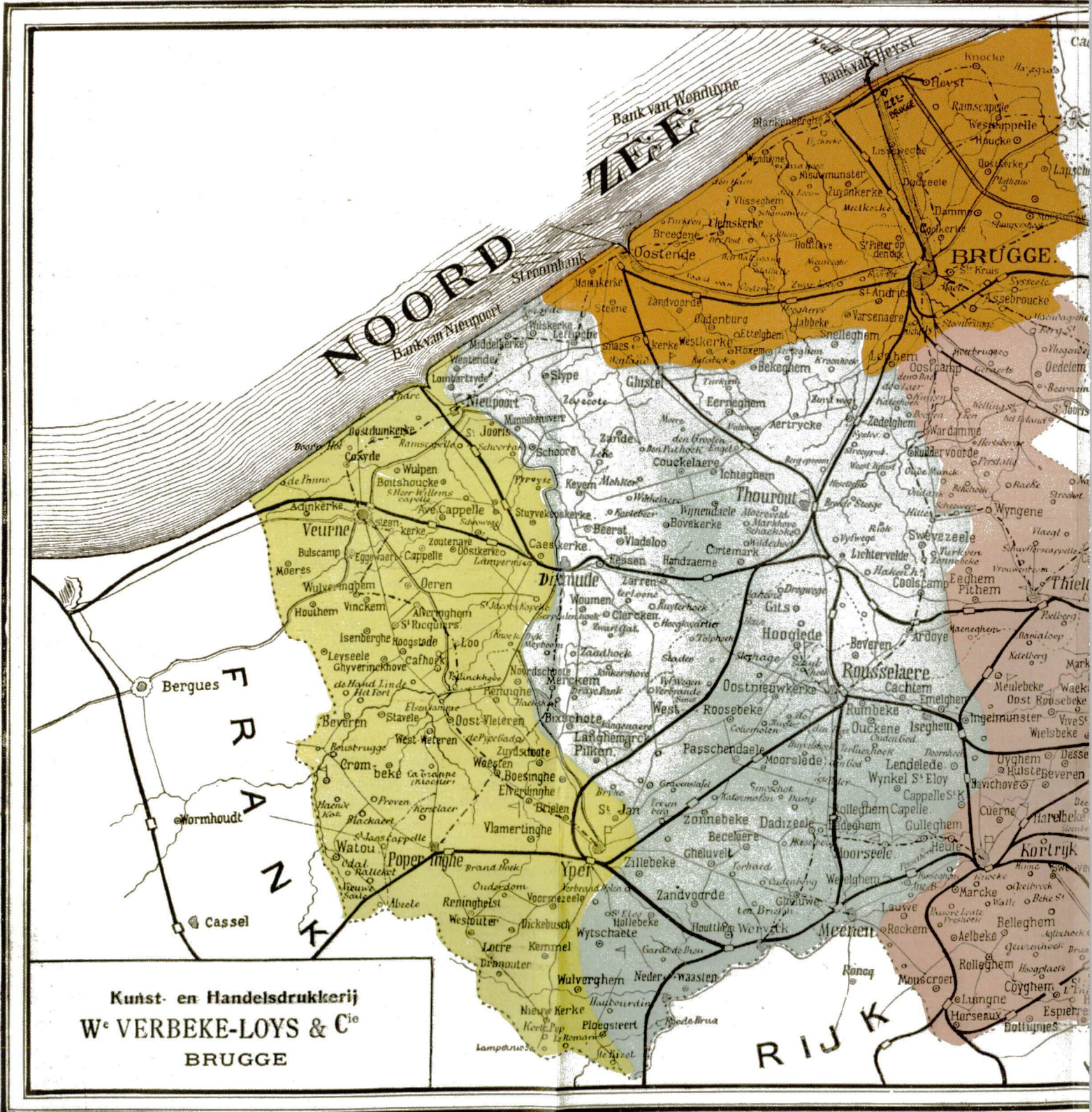
Kaftillustratie: Duitse troepen in de sneeuw op de Grote Markt van Izegem. De foto werd genomen door een Duitse soldaat (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge).

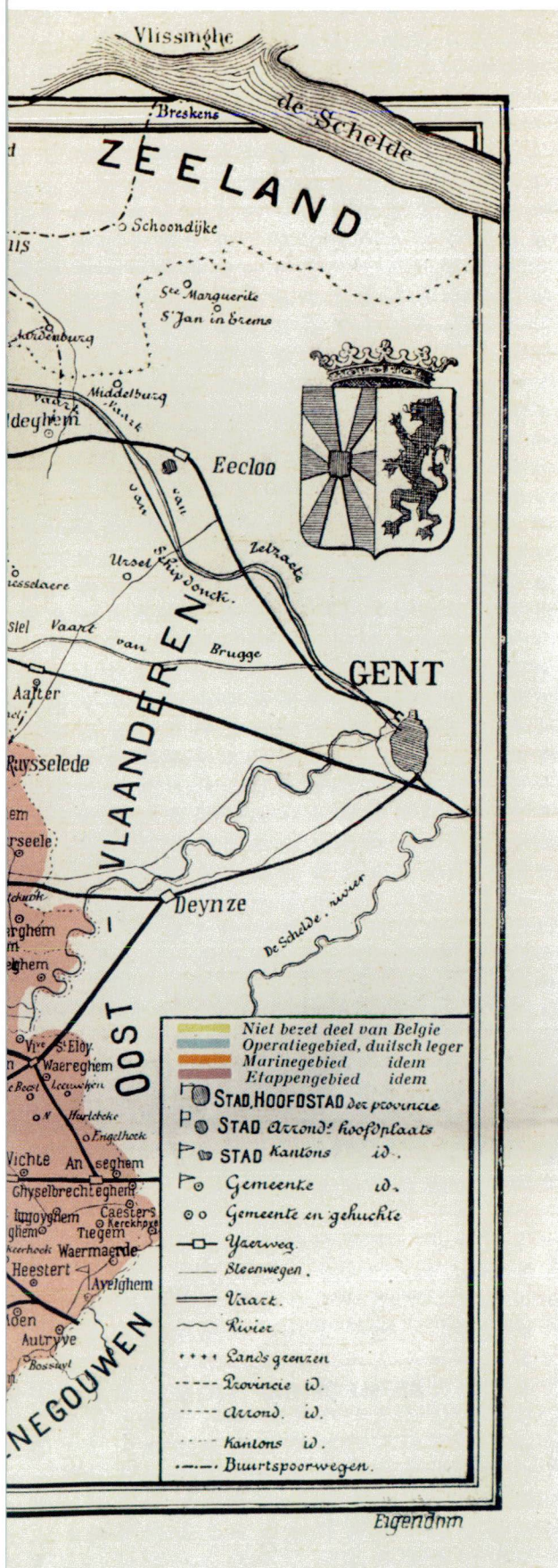
Vorige pagina van links naar rechts: aanhef van een affiche (Stadsarchief Kortrijk) – de Markt van Lichtervelde tijdens de Eerste Wereldoorlog (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge) – de keerzijde van Reinhold Saltzwedels U-bootkriegsabzeichen met het merk 'R. Saltzwedel Oberit.z.See - UC 71' (collectie Raversyde, AW 1004).

Begin augustus 1914 werden in de straten van Lichtervelde, zoals elders in West-Vlaanderen, affiches aangeplakt met de boodschap dat België in oorlog was (Gemeentearchief Lichtervelde).

1916-1917

Provincie West-Vlaanderen tijdens den Oorlog

een spoor van vernielingen. In heel het land meldten vrijwilligers zich voor het leger. In de West-Vlaamse steden en gemeenten konden de inwoners in de kranten onheilspellende berichten lezen over de opmars van het Duitse leger— de inname van Brussel op 20 augustus, de vergeldingen in Aarschot, Leuven dat in brand stond, etc. — al was er toch vooral veel onduidelijkheid. De oorlogssituatie leidde er ook toe dat er heel wat uitzonderlijke maatregelen genomen werden. Naast de krant was voor de overheden de tekstafliche het communicatiemiddel bij uitstek om de berichtgeving aan de hele bevolking kenbaar te maken. De affiches werden centraal in de stad of de gemeente aangeplakt op officiële aanplakborden, meestal bij de kerk of het gemeentehuis. In de loop van augustus en september 1914 verschenen in het straatbeeld regelmatig affiches om uiteenlopende beslissingen bekend te maken, zoals het opleggen van een sluitingsuur voor herbergen, het vaststellen van maximumprijzen voor voedingsmiddelen, het afkondigen van de financiële steun voor soldatengezinnen, de opeising van wapens en oproepen voor oorlogsvrijwilligers.

Antwerpen viel op 10 oktober en twee dagen later werd ook Gent ingenomen. Brugge werd op 14 oktober bezet en vanaf dan volgden verschillende andere West-Vlaamse steden: Tielt (14 oktober), Oostende (15 oktober), Izegem (16 oktober), Kortrijk (17 oktober), Roeselare (19 oktober). In de tussentijd liep in de IJzervlakte het front vast, het begin van een ruim drie jaar durende stellingenoorlog. West-Vlaanderen was vanaf dan door het front in twee zones opgedeeld: het onbezette België achter het IJzerfront en het door het Duitse leger bezette gedeelte.

De organisatie van de Duitse bezetting

In november 1914 kondigde de Duitse bezetter de nieuwe bestuursorganisatie af. Het grootste deel van het land kwam onder toezicht te staan van het gouvernement-generaal. De gebieden dichter bij het front — delen van West- en Oost-Vlaanderen en de streek rond Doornik — kregen het statuut van *Etappengebied*, een spergebied richting het front dat volledig onder militair gezag stond en waar dus een strikter regime van kracht was. In dit gebied was een belangrijk deel van de ondersteuning van het frontgebied gevestigd: hospitalen, munitieopslagplaatsen, bakkerijen, het krijgsgerecht, telegraafdiensten, badinrichtingen, etc. De bezetter zou er — nog meer dan in de rest van het land — arbeiders, materialen en voedsel opeisen. De namen van de nieuwe machthebbers werden op 14 november 1914 in de straten van Brugge geafficheerd.

Kaart van West-Vlaanderen met de indeling van de provincie tijdens de Eerste Wereldoorlog. Het oranje gedeelte is het 'Marinegebied', het gele gedeelte was het onbezette gedeelte van België. Deze kaart werd in 1920 opgenomen in een publicatie met de besluiten die tijdens de Eerste Wereldoorlog in het niet bezette België waren uitgevaardigd (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge).

Stad Brugge

PROCLAMATIE

AAN HET

BELGISCH VOLK.

In de erge omstandigheden, welk Ons Land doorleeft, heeft de Koning eraan gehouden den buitengewonen zittijd der Kamers persoonlijk te openen.

De Regeering acht het zich ten plicht ter kennis van de bevolking te brengen de edele en vaderlandsche woorden welke de Vorst heeft uitgesproken vóór de Verkozenen van de Natie, die eendrachtig waren deze toe te juichen :

- “ Nooit, sedert 1850, heeft gewichtiger uur voor België geslagen : de eenheid van ons grondgebied wordt bedreigd.
- “ De kracht zelve van ons recht, de sympathie welke België, fier op zijne vrije instellingen en op zijn zedelijken voortgang, steeds bij alle andere natien heeft genoten, de noodwendigheid van ons zelfstandig bestaan, dat voor het Europeesch evenwicht onontbeerlijk is, laten nog de hoop over dat de gevreesde gebeurtenissen achterwege zullen blijven.
- “ Doch, wordt onze hoop teleurgesteld, moeten wij den inval op onzen grond weerstand bieden en onze bedreigde haardsteden verdedigen, dan zal die plicht, hoe hard ook, ons gewapend vinden, en tot de grootste offers bereid.
- “ Van stonden aan, en in het vooruitzicht van alle mogelijke gebeurtenissen, heeft onze moedige jeugd de wapens gevat, met die taaiheid en die koelbloedigheid, den Belgen van oudsher eigen, ertoe vast besloten het Vaderland, te midden het gevaar, te verdedigen.
- “ Namens de Natie stuur ik haar onzen broedergroet toe. Overal, in Vlaanderen en in het Walenland, in steden en dorpen, knelt een eenig gevoel de harten : de liefde tot het Vaderland ; zweeft een enkel vizioen voor ieders geest : onze bedreigde onafhankelijkheid ; is ons een enkele plicht opgelegd : hardnekkige wederstand.
- “ In deze gewichtige omstandigheden zijn twee deugden onmisbaar : kalme, doch vastberaden moed, en innige eendracht onder alle Belgen.
- “ Belden hebben zich reeds met kracht en luister geopenbaard ten aanschouwe der begeesterde Natie.
- “ De onberispelijke mobilisatie van ons leger, het talrijk opkomen van vrijwilligers, de toewijding van de burgers, de offeringsgeest der gezinnen hebben onomstootbaar, tot ieders verwikking bewezen, welke groote heldhaftigheid het Belgische volk vervoert.
- “ En thans daden !
- “ Ik heb U, Mijne Heeren, opgeroepen opdat de Wetgevende Kamers zich met de zelfopoffering en met de geestdrift van het Volk kunnen vereenigen.
- “ Gij zult, Mijne Heeren, én voor den oorlog, én voor de openbare orde, alle maatregelen weten te treffen, die thans passen.
- “ Bij het aanschouwen van deze bewogen vergadering, met slechts één partij, de partij van het Vaderland, waarin nu alle harten eensgezind zullen kloppen, denk ik terug aan het Congres van 1850 en vraag ik U, Mijne Heeren : Zijt gij, onwrikbaar, besloten het heilig pand Onzer vaderen ongeschonden te handhaven ?
- “ Heel 't Land door zal niemand zijnen plicht te kort kopen.
- “ Bij ons leger heerscht kracht en tucht ; het is op de hoogte zijner taak : mijne Regeering en Ikzelf, wij hebben het volste vertrouwen in de legerhoofden en soldaten.
- “ Nauw verbonden aan de bevolking, door haar gesteund, is de Regeering zich harer verantwoordelijkheid bewust, en zal die tot op het einde toe weten te dragen met de beraden overtuiging dat het streven van allen, vereenigd in het vurigste, edelmoedigste gevoel van vaderlandsch liefde, ons heiligste pand zal vrijwaren.
- “ Moeit de vreemdeling ten spijte onzer onzijdigheid, waarvan wij de plichten steeds nauwgezet hebben nageleefd, ons grondgebied scheiden, dan vindt hij alle Belgen gesmeerd rond den Vorst die nooit Zijn grondwettelijken eed zal afbreuk doen en rond de Regeering, die het volle vertrouwen der gansche Natie geniet.
- “ Ik betrouw in onze toekomst ; een volk dat zich weet te verdedigen, dwingt ieders eerbied af : dat volk kan niet vergaan !
- “ God helpe ons in deze rechtvaardige zaak.
- “ Leve België, vrij en onafhankelijk ! ”

Brussel, den 4 Augusti 1914.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
Paul Berryer.

In West-Vlaanderen was er nog een afzonderlijk bezettingsgebied: het zogenaamde *Marinegebiet*. Dit gebied besloeg in belangrijke mate de driehoek Oostende-Brugge-Knokke en had Brugge als hoofdplaats. In het *Marinegebiet* was het *Marinekorps Flandern* actief, met het Provinciaal Hof in Brugge als hoofdkwartier. Dit korps moest de Belgische kust uitbouwen tot wat een van de zwaarst verdedigde kustlijnen ter wereld zou worden en aanvallen uitvoeren op de Britse scheepvaartroutes. Het *Marinekorps* stond onder leiding van admiraal Ludwig von Schröder (1854-1933), die al in 1914 voor het *Marinegebiet* niet alleen het gezag over de militaire organisatie, maar ook over de Duitse burgerlijke administratie verkregen had. Hij had hierdoor een verregaande heerschappij in het *Marinegebiet*. Dit liet hem onder meer toe om naar eigen inzicht en al dan niet onder sterke dwang Belgische mannen op te trommelen voor het uitvoeren van werken aan havens en installaties.

De Duitse bezetter vaardigde vanaf september 1914 heel wat regels uit, die gepubliceerd werden in het *Gesetz- und Verordnungsblatt für die okkupierten Gebiete Belgiens*, een publicatie die vergelijkbaar is met het *Belgische Staatsblad* en er als een afzonderlijk onderdeel in opgenomen werd. Een deel van de regelgeving uit deze publicatie werd met tekststafiches aan de bevolking gecommuniceerd. In de loop van de oorlog werd ook nog een afzonderlijk *Verordnungsblatt* gepubliceerd voor het *Etappengebiet*.

Vanaf het begin van de bezetting werden in het straatbeeld affiches aangeplakt. De tekststafiches waren meestal tweetalig (Duits-Nederlands of Duits-Frans) en in sommige gevallen ook drietalig (Duits-Nederlands-Frans). Vooral beslissingen die uitgevaardigd werden door het Generaal-Gouvernement, de Duitse *Oberbefehlshaber* of de *Etappen Kommandant* en van toepassing waren op een groot deel van het Belgische grondgebied werden drietalig aangeplakt. Voor Brugge bleven ook een beperkt aantal eentalig Duitse affiches bewaard. De boodschappen waren in dit geval gericht aan de ingekwartierde Duitse soldaten. Zo werd bijvoorbeeld in maart 1915 bekend gemaakt dat de soldaten op bepaalde dagen gratis het museum van het Sint-Janshospitaal konden bezoeken.

De boodschappen werden doorgaans kort en krachtig geformuleerd, met in grote letters de boodschap of het een 'bericht' of een 'bevel' betrof. De boodschap werd ook in vrij eenvoudige bewoording opgesteld omdat ze voor iedereen te begrijpen moest zijn. Elke burger werd geacht deze affiches te lezen. Parochiepriesters kondigden op de preekstoel vaak de boodschappen af om zo

dat deel van de bevolking dat niet kon lezen en schrijven te bereiken.

De affiches werden ofwel ondertekend door een militaire bevelhebber of door de burgemeester van de stad of gemeente. Het lokale bestuur moest — als enige overblijvende ‘Belgische bestuursniveau’ — nu eenmaal als schakel optreden tussen de Duitse bezetter en de bevolking. Dat hield onder meer in dat ze de bevelen van de bezettende macht openbaar moest maken. Niet toevallig vatten veel affiches aan met de zinsnede ‘op bevel van de Duitse overheid (...)’.

De affiches werden in de regel door een lokale drukkerij gedrukt. In Brugge gaat het onder meer om de drukkerijen Barbiaux-De Gheselle en Moens-Patfoort, in Knokke de drukkerij Van Kerschaver en in Kortrijk de drukkerijen Beyaert en Gernay. De drukkers kregen een getypte versie van de tekst die gedrukt moest worden. Vervolgens werd de tekst gezet en werd een drukproef gemaakt. Daarop werden indien nodig correcties aangebracht, waarna de *Kommandantur* toelating gaf om de affiche te drukken en te verspreiden. De Provinciale Bibliotheek Tolhuis bewaart enkele voorbeelden van drukproeven met correcties en van getypte versies van de te afficherende boodschappen.

Vanaf het begin van de bezetting werd de bewegingsvrijheid van de bevolking sterk aan banden gelegd, een manier van de bezetter om haar controle over en haar greep op de lokale bevolking te versterken. ‘De gemeente werd voor de meeste Belgen de enige horizon: alleen de bezetter genoot bewegingsvrijheid’, schreef Sophie De Schaepdrijver daarover in haar boek *De Grote Oorlog*. Wie zijn gemeente wilde verlaten had een *Pasierscheine* nodig. De regelgeving voor het reizen verscheen, zoals

vele andere zaken, op tekstaffiches. Maar ook binnen de gemeente werd het leven sterk aan banden gelegd: de Duitse tijd werd ingesteld (wat betekende dat de klok een uur vooruit gezet werd), er werd een avondklok ingesteld (een vaak herhaalde maatregel die met de jaren ook werd verscherpt), gebouwen moesten verduisterd worden, er was een verbod op het schenken van alcoholische dranken, iedereen moest zich kunnen identificeren en op regelmatige tijdstippen waren er ‘controleverzamelingen’: momenten waarop alle burgers zich in hun gemeente moesten melden. De bezetting maakte van België een politiestaat, stelt Sophie De

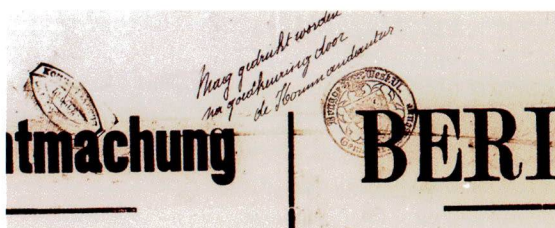
Vorige pagina:

Brugse affiche met de neerslag van de toespraak die koning Albert I op 4 augustus 1914 hield (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge).

Boven links: titelpagina van het 84e ‘Gesetz- und Verordnungsblatt’ waarin de Duitse bezetter haar verordeningen publiceerde (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge).

Boven rechts: foto van de Brugse fotograaf De Gheldere van de Duitse basis voor duikboten in Zeebrugge (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge).

Onder: de Grote Markt van Izegem tijdens de Eerste Wereldoorlog. Vooraan links zijn enkele aangeplakte affiches te zien (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge).

Boven: drukproef van een affiche van 6 november 1915 in verband met de handel van tarwe, rogge en haver in het 'Marinegebied'. Op de affiche zijn diverse correcties aangebracht en linksboven staat te lezen 'goed voor het overdrukken' (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge).

Onder: detail uit een affiche van 5 november 1915 die de Bruggelingen verplichtte het bezit van fototoestellen kenbaar te maken. De toelating om de affiche te drukken en te verspreiden werd er door de 'Kommandantur' opgeschreven (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge).

Schaepdrijver terecht. Met de regelmaat van de klok verschenen in het straatbeeld affiches met daarop veroordelingen van burgers voor allerlei 'vergrijpen', affiches die een waarschuwend en ontradend effect op de bevolking moesten hebben. Vaak ging het om gevangenisstraffen voor zaken zoals het niet willen inleveren van wapens, het willen helpen van mensen die het land wilden ontvluchten of het smokkelen van brieven. Maar herhaaldelijk werden ook ter dood veroordelingen geafficheerd. Vanaf de tweede helft van 1916 werden steeds minder doodstraffen uitgesproken, maar werden veroordeelden weggevoerd voor dwangarbeid in de Duitse oorlogsindustrie.

Naarmate de oorlog vorderde, vermenigvuldigde het aantal maatregelen en bijgevolg ook het aantal tekstaffiches. De boodschappen waren uiteenlopend: regelen van het dagelijks leven, aankondigen van veroordelingen, opeisen van goederen, etc. Een deel van de affiches bevat ook veiligheids- en gezondheidsmaatregelen, onder meer gericht op het inperken of voorkomen van mogelijke epidemieën. Een gezonde bevolking was nu eenmaal noodzakelijk voor de overlevingseconomie.

BERICHT

In de gemeenten Maldeghem, Moerkerke, Syssele, Lapschure, Middelburg, Brugge, Assebroeck, Damme, Ste-Kruis, Coolkerke, Lophem, Sint-Michiels, Varssenaere, St-Andries, Ettelghem en Jabbeke, is van heden af het algemeen verkeer binnen het gebied van het Marinekorps van Tarwe, Rogge en Haver vrij.

Bovendien wordt in Brugge en de gemeenten Assebroeck, Damme, Ste-Kruis, Coolkerke, Lophem, St-Michiels, Varssenaere, St-Andries, Ettelghem en Jabbeke de handel in Hooi wederom toegelaten.

Er wordt nochtans als voorwaarde gesteld dat iedere wagenvracht bij den bevoegden Inspecteur aangegeven worde, met het doel eene bevestiging op te maken dat de lading uit eene der bovenstaande gemeenten herkomstig is.

Brügge, den 6. November 1915.

Der Kommandant

Brugge, den 6 November 1915

De Kommandant

Drukk. A. Moens-Patfoort, Wijngaardstraat, 17-19, Brugge

België als wingewest

Een groot aantal tekstaffiches reguleerde de landbouw, de in- en uitvoer van goederen, of beval het inleveren van allerlei producten en materialen. De Duitse bezetter beschouwde België immers als een wingewest dat onontbeerlijk was voor de bevoorrading van de Duitse troepen, bevolking en industrie. Bijna aan de lopende band werden affiches met opeisingen gedrukt en verspreid. Zowat alles wat de bevolking bezat, kon in beslag genomen worden. De tekstaffiches geven ons een beeld van wat er zoal in beslag genomen werd, gaande van afgewerkte producten (telefoon toestellen, zeilen, touwen, zakken, etc.), over grondstoffen (hout, metaal, rubber), voedingsmiddelen, dieren (paarden, runderen, schapen, duiven, bijen), tot voertuigen (karren, auto's, fietsen) en landbouwgereedschap. Niet zelden werden hoeveelheden vastgelegd die dan binnen een beperkte tijd geleverd dienden te worden.

Uit de tekstaffiches blijkt duidelijk dat de bezettende overheid naast het opeisen van goederen ook interessant geachte bezittingen in kaart bracht, maatregelen die er enerzijds voor zorgden dat deze goederen niet 'verdwenen', maar ook dat op het moment van opeising duidelijk was wie wat moest inleveren. Vooral transportmiddelen (fietsen, auto's, karren, paarden, etc.) werden geregistreerd of gebrandmerkt. In het Brugse moesten bijvoorbeeld in april 1915 alle fietsen en auto's aangegeven worden, net zoals voorraden benzine en 'smeerolien'. In september 1915 volgde een opeising van alle 'rijwielen'. Verder werd ook de in- en uitvoer van goederen sterk ingeperkt, iets wat zeker voor paarden

Administration des Ponts et Chaussées

SERVICE DES TRAVAUX HYDRAULIQUES

ADJUDICATION

Il sera procédé le **samedi 27 mars 1897**, à 10 1/2 heures du matin, à l'hôtel du Gouvernement provincial, à Bruges, à l'adjudication publique de l'entreprise des travaux d'établissement d'un champ d'irrigation dans la **Zandpanne**, sur le territoire des communes de Nieuwmunster et Vlisseghem.

Ces travaux sont évalués à 20,500 fr.

Le cautionnement est fixé à 2,000 francs. Les soumissions, rédigées sur timbre et conformément au modèle inséré au Cahier des charges n° 16 de l'année 1897, doivent être adressées à M. le Gouverneur de la province de la Flandre Occidentale, par lettres recommandées, remises à la poste, le 23 mars 1897, au plus tard.

Le plan des travaux est déposé dans les bureaux de M. l'ingénieur en chef Directeur des Ponts et Chaussées, à Bruges. Les soumissionnaires pourront s'en procurer un exemplaire, ainsi que dans ceux de M. l'ingénieur de Seneffe, à cette ville, sous les renseignements qui leur seront nécessaires. Ils pourront aussi consulter le Cahier des Charges et le plan au bureau des renseignements établi au Havre commercial, 17, rue des Anquétins, à Bruxelles.

Des exemplaires du Cahier des Charges et du plan sont à la disposition du public, au dit bureau, où on pourra les consulter de 9 heures à 5 heures, moyennant paiement ou sous les conditions par lettres, accompagnées d'un mandat-poste et indiquant bien distinctement l'adresse à laquelle l'on veut être fait.

Le prix de l'exemplaire du Cahier des Charges est de 4 fr. 50 et de l'exemplaire du plan photographique 4 fr. 40.

Bruxelles, le 25 février 1897.

Pour le Ministre :
Le Directeur Général,
Léon De Rote.

Impr. - Imp. VAN ASSCHE & Cie, rue des Deux-Églises, 20.

Beheer van Bruggen en Wegen

WATERWERKEN

AANBESTEDING

Op **zaterdag 27e maart 1897**, ten 10 1/2 uren 's morgens, zal in het provinciaal Gouvernementsho el, te Brugge, worden overgegaan tot de openbare aanbesteding van de onderneming der inrichtingswerken voor een bewateringsveld in de **Zandpanne** op het grondgebied der gemeenten Nieuwmunster en Vlisseghem.

De werken zijn geschat op 20,500 fr.

De borgsom is bepaald op 2,000 franken. De aanbiedingen op gezegeld papier en volgens het model opgesteld, dat bij het lastboekje n° 16 van 1897 is ingevoegd, moeten aan den heer Gouverneur der provincie Antwerpen gestuurd worden als aanbevolen brieven, uiterlijk op 23 maart 1897, ter post besteld.

Het plan der werken heraf in de bureaus van den heer Hoofd-Ingénieur-Bestuurder van Bruggen en Wegen te Brugge. De aannemers kunnen in deze bureaus, alhier in dien van den heer Ingénieur De Seneffe, in dezelfde stad, al de noodige inlichtingen bekomen. Zij mogen ook het lastboekje en het plan raadplegen in het bureau voor inlichtingen, Handels-Museum, 17, Augustijnenvoetstraat, te Brussel.

Afschrijven van het bestek en lastboekje en in het plan liggen ter beschikking van het publiek, in gezegd bureau, waar men ze van 9 tot 5 uren, tegen betaling, kan bekomen. Men mag ze ook vragen bij brief, behalve een postmandat, en wel inzake het adres opgevoerd waarna de zending moet geschieden.

De prijs voor een exemplaar van het lastboekje is bepaald op fr. 4,50 en voor een exemplaar van de plakkendeekende plans op fr. 4,40.

Brussel, den 25e februari 1897.

Voor den Minister :
De Algemeene Bestuurder,
Léon De Rote.

De tekststafliche als communicatiemiddel

Tekststafiches werden niet enkel tijdens de Eerste Wereldoorlog als communicatiemiddel gebruikt, maar kennen een lange geschiedenis. Tijdens het Ancien Regime werden veelvuldig beslissingen aangeplakt. In de 18e eeuw stonden de Oostenrijkse vorsten in de Zuidelijke Nederlanden bekend voor hun talrijke plakkatens, ordonnanties die regeringsvoorschriften aan de bevolking meedeelden. Ook in de 19^e eeuw blijven overheidsbeslissingen aangeplakt worden. De gemeentewet van 1836 verplichtte de steden en gemeenten om reglementen en verordeningen 'door middel van omroeping en aanplakking' bekend te maken. In plattelandsgemeenten gebeurde dit, volgens de gemeentewet, best na de kerkdienst. Die publieke afkondiging was noodzakelijk, want 'hoe zouden de inwoners anders kunnen weten wat hun opgelegd of verboden is?' stond te lezen in een boekje uit 1912 waarin de gemeentewet aan de hand van vragen en antwoorden werd uitgelegd aan lokale politici. Het was eigenlijk niet meer dan logisch dat tijdens de oorlogsjaren ook de Duitse bezetter dit beproefde systeem verder gebruikte. Het publiek aanplakken of afficheren van reglementen en verordeningen is trouwens ook nog in het huidige gemeentedecreet terug te vinden.

Niet alleen officiële beslissingen werden en worden met affiches bekend gemaakt. Tijdens de 18^e eeuw gebruikte de Kerk dergelijke affiches al voor het aankondigen van jubilea, kerkelijke feesten of aflaten. In 1849 werd bijvoorbeeld met een lange affiche het volledige feestprogramma voor de wijding van Jean-Baptiste Malou tot 19^e bisschop van het bisdom Brugge aangekondigd. De overheid gebruikte vanaf de 19^e eeuw ook aanplakbiljetten om de aanbesteding van openbare werken bekend te maken, aankondi-

gingen die tevens in de kranten verschenen. Op die manier werden aannemers in kennis gesteld over welke werken het ging, waar ze de lastenboeken konden inkijken en wanneer de aanbesteding plaats had.

De opmaak van deze tekststafiches is doorheen de geschiedenis steeds sterk gelijklopend geweest. De vaste elementen zijn een krachtige titel (zoals 'bericht' of 'bekendmaking'), een beknopte tekst, eventueel de volledige tekst van het reglement dat gecommuniceerd moest worden, een ondertekening door de instantie die de beslissing uitvaardigde, een plaatsbepaling en een datering. Vanaf de 19^e eeuw werden de meeste affiches op relatief dun en vaak minderwaardig papier gedrukt, waardoor ze bijzonder kwetsbaar geworden zijn.

Boven affiche uit 1897 waarmee de aanbesteding van waterwerken in Nieuwmunster en Vlisseghem kenbaar werd gemaakt (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge).

Onder: affiche met een reglement op de bijstand van armen, uitgevaardigd op 11 september 1751 (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge).

19 AK 92

TODESURTEIL

Auf Grund feldgerichtlichen Urteils vom **16. September 1915** wurden sechs belgische Landeseinwohner wegen **SPIONAGE** zum Tode verurteilt und in Gegenwart von zwei Schöffen der Stadt kriegsrechtlich erschossen.

Brügge, 17. September 1915.

Der Kommandierende Admiral,
gez. von **SCHRÖDER.**

Terdoodveroordeeling

Volgens krijgsrechterlijke veroordeeling van 16 September 1915 werden zes belgische inwoners, voor **SPIONNEERING**, ter dood veroordeeld en in tegenwoordigheid van twee Schepenen der stad kriegsrechtelijk doodgeschoten.

Brugge, den 17. September 1915.

De bevelvoerende admiraal,
(get.) von **SCHRÖDER.**

Bekanntmachung

Nach einer soeben eingetroffenen Mitteilung ist in der Nähe von Ostende eine Brieftaube abgeschossen worden, die eine am 1. ds Mts in Ostende aufgegebene Mitteilung über die Verschiebung deutscher Truppen bei sich trug.

Infolgedessen ist der Befehl erteilt worden, dass alle im Bereich des Marinekorps vorhandenen Brieftauben zu töten sind. Ausserdem ist der Stadt Ostende, in deren Bereich die verräterische Handlung begangen worden ist, eine Kriegs-Kontribution von 1.000.000 Mk. auferlegt worden.

Ich bringe dies zur allgemeinen Kenntnis, um die Bevölkerung von Knocke in ihren eigenen Interesse zu warnen.

Knocke, den 3. Mai 1915.

JAHNCKE,
Kapitänleutnant und Ortskommandant.

BERICHT

Volgens eene mededeeling, zooeven ingekomen, is eene briefduif in de nabijheid van Oostende, neergeschoten, die eene melding op zich droeg rakende eene beweging van troepen die op 1 dezer maand te Oostende plaats greep.

Ten dien gevolge is een bevel gegeven, dat alle briefduiven in het gebied van het marinekorps moeten afgemaakt worden. Bovendien is de stad Oostende, op wiens grondgebied die verraderlijke handeling begaan werd, tot eene oorlogsbelasting van 1.000.000 Mark verwezen.

Ik breng zulks ter algemeene kennis om de bevolking van Knocke in haar eigen belang te waarschuwen.

Knocke, den 3 Mei 1915.

JAHNCKE,
Kapitänleutnant und Ortskommandant.

Drak. Van Kerschaver, Knocke.

Boven: in september 1915 werd in Brugge de ter dood veroordeling van 6 spionnen geafficheerd. Twee leden van het Brugse schepencollege waren verplicht geweest de executie bij te wonen (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge).

Onder: in mei 1915 werd nabij Oostende een duif met een boodschap onderschept, waarna de Duitse bezetter beval om alle 'briefduiven' te executeren (Provinciale Archiefdienst West-Vlaanderen Brugge).

Befehl.

Der Inhalt von

Matratzen und Kissen mit Wollfadenfüllung

ist bis **4. März 1918** bei der zuständigen Polizeidivision restlos abzugeben.

Es gelten die Bestimmungen des Anschlagens vom 8. September 1917 über Abgabe von Matratzenwolle.

Die Stadtverwaltung führt über die Abgaben Liste und meldet der Kommandantur bis 6. März abends die gesammelte Menge.

Menin, den 2. März 1918.

Bevel.

De inhoud van

matrassen en kussens mit woldraadvulling

moet tot **4 Maart 1918** bij het bevoegde politiebureau resteloos afgeleverd worden.

Er zijn hiervoor geldig de bestemmingen van het aanplakbevel van 8 September 1917 over de aflevering van matraswol.

Het gemeentebestuur houdt over de afgiften eene lijst en meldt aan de Kommandantur tot 6 Maart 1918 s'avonds de verzamelde hoeveelheid.

Te l. 3-5-1918
v. Ribbentrop,
 Hauptmann und Ortskommandant.

VELOS.

Volgens verordening van het Opperlegerbestuur zijn al de rijwielen die in 't gebied der Ortskommandantur Lichtervelde bestaan, in beslag genomen met alle toebehoorten en banden.

De Ortskommandantur weet dat een groot aantal rijwielen verborgengehouden worden, deels uiteengenomen.

Alle rijwielen, ook de mogelijks nog niet aangegevene, moeten vergaard en op Vrijdag 18^e dezer, tusschen 2 en 7 ure namiddag afgeleverd worden in de Brouwerij, Statiestraat, n° 134 (Labens.)

Niet inleveren en achterhouden wordt ten strengste gestraft, ook voor moedwillig niet afleveren of beschadigen der rijwielen en hunner deelen wordt dringend gewaarschuwd.

De Ortskommandant
 (Get.) **MEIER**
 Hoofdman.

LICHTERVELDE, 15 Mei 1917.

Kabels.

*Maandag stroomlevering
 by M. Jelfons Vandenberghe*
 Al de kempkabels en drijfriemen van leder, ballata en katoen die nog in de gemeente zijn, moeten op Maandag 12^e dezer vóór middag aangegeven zijn in 't Gemeentesecretariaat.

BEVEL DER ORTSKOMMANDANTUR.

Peerden.

Al de peerden der gemeente moeten op Maandag 12^e dezer, tegen 3 torenuur namiddag op de Markt zijn voor keuring.

BEVEL DER ORTSKOMMANDANTUR.

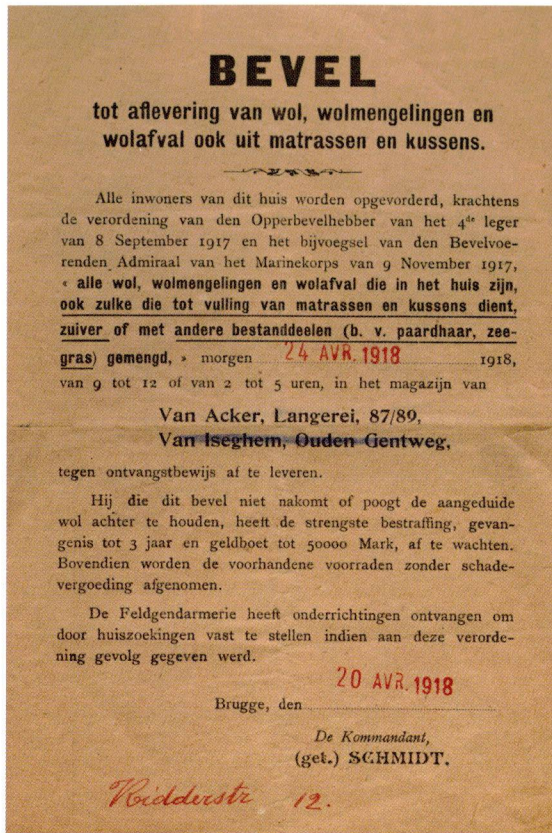
LICHTERVELDE, den 8 November 1917.

BURGEMEESTERAMBT.

Boven: in maart 1918 werden in Menen alle met wol gevulde matrassen en kussens opgeëist (Stadsarchief Menen).

Onder links: op 15 mei 1917 beval Ortskommandant Meier dat in Lichtervelde alle nog aanwezige fietsen in een brouwerij in de Stationsstraat moesten ingeleverd worden (Gemeentearchief Lichtervelde).

Onder rechts: in november 1917 maakte de burgemeester van Lichtervelde kenbaar dat alle paarden voor keuring op de Markt verzameld moesten worden. Dezelfde dag moesten ook alle aandrijfriemen ingeleverd worden (Gemeentearchief Lichtervelde).

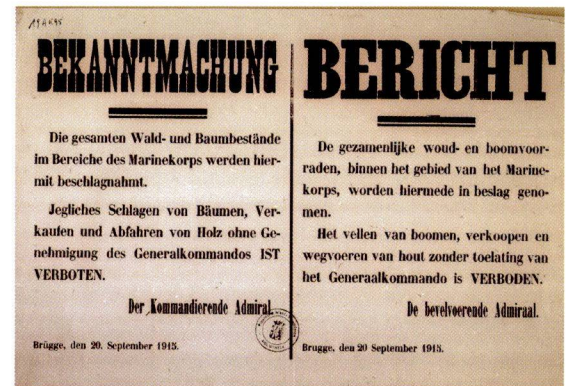
Links: de opeising van materialen werd niet alleen met affiches kenbaar gemaakt, maar ook met bevelschriften die aan huis bezorgd werden. De inwoners van het huis Ridderstraat 12 kregen bijvoorbeeld op 20 april 1918 bericht dat ze alle wol op 24 april naar het magazijn Van Acker aan de Langerei moesten brengen (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge).

Rechts boven: op 20 september 1915 werd in Kortrijk de volledige oogst hennep in beslag genomen (Stadsarchief Kortrijk).

Rechts onder: op 20 september 1915 liet admiraal Von Schröder alle bomen in het 'Marinegebied' in beslag nemen. Van dan af was voor het vellen van bomen en voor het verkopen en transporteren van hout een toelating vereist (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge).

en vee in het Marinegebied gold. De bezetter reguleerde ook wat er op het land verbouwd mocht worden en wanneer dit mocht gebeuren. Op 10 februari 1916 werd bijvoorbeeld het bericht aangeplakt dat in het *Marinegebiet* alle akkers en geschikte woeste gronden bewerkt moesten worden.

De opeisingen en de in- en uitvoerbepalingen hadden al vanaf het begin van de oorlog tot grote voedseltekorten voor de Belgische bevolking geleid. Geen invoer van voedsel en de massale opeising van voedingsmiddelen voor de Duitse troepen zorgde ervoor dat er eenvoudigweg te weinig voedsel was. Voedsel (en ook brandstof) werden voor de lokale bevolking sterk gerantsoeneerd. Op 18 december 1916 maakte het Brugse stadsbestuur bijvoorbeeld bekend dat elke inwoner voortaan wekelijks nog slechts op 75 gram vlees recht had. Het meelrantsoen werd in maart 1917 dan weer op 225 gram per persoon per dag gebracht. Maar ook deze rantsoenen en het opleggen van maximumprijzen konden niet verhinderen dat er nijpende voedseltekorten waren, een groot deel van de bevolking verarmde en nauwelijks aan voedsel kon raken. Vanaf het begin van de oorlog was wel een netwerk van liefdadigheid ontstaan dat in voedselhulp voorzag: een Nationaal Hulp- en Voedingscomité dat verder provinciaal en lokaal georganiseerd werd en

instond voor de verdeling van de door de *Commission for the Relief of Belgium* aangevoerde etenswaren. De Duitse bezetter liet die toe omdat hiermee een oplossing geboden werd aan een probleem dat ze zelf niet konden oplossen.

In de tussentijd in onbezette België

Ook in het onbezette gedeelte van België werden de hele oorlog lang boodschappen aan de bevolking via tekstaffiches gecommuniceerd. Het onbezette België achter de IJzer omvatte enkele tientallen gemeenten. In De Panne was een burgerlijke administratie actief, die bestond uit de provinciegouverneur Léon Janssens de Bisthoven (1885-1938), bijgestaan door zijn arrondissementscommissarissen. Hun opdracht bestond erin om het door de regering in ballingschap uitgestippelde beleid op het terrein uit te voeren. In hetzelfde gebied is ook de militaire gouverneur Alexander Andringa bevoegd. De tekstaffiches in onbezette België werden ofwel door de burgerlijke, ofwel door de militaire gouverneur ondertekend, afhankelijk van de inhoud van de boodschap. Inhoudelijk zijn er duidelijke verwantschappen met de beslissingen die in het bezette België genomen werden: opeisingen van gewassen of voedingsmiddelen, bepalingen in verband met het brouwen van bier,

BERICHT

Op Bevel der duitsche overheid, is het uurwerk van den Hallentoren van één uur vervoegd.

Het gebruik van **Automobielen en rijwielen** is verboden, tenzij met bijzondere toelating van den duitschen Plaatsbevelhebber.

Eene toelating is ook noodig om zich op den openbaren weg te bevinden na **10 ure 's avonds** (duitsche uur).

De **herbergen en openbareschenkplaatsen** moeten gesloten worden om **10 ure 's avonds** (duitsche uur), en de verkoop van **sterke dranken** is verboden.

Het inkomen en uitgaan der stad zijn vrij van 7 ure 's morgens tot 8 ure 's avonds duitsche uur.

De openbare markten zijn vrij. Er zullen daar geene opschrijvingen gedaan worden.

Alle openbare dronkenschap zal onmiddellijk en streng betegeeld worden.

Ik noodig nogmaals al mijne medeburgers uit KALM EN VOORZICHTIG te zijn. Wie iets bedrijft dat de stad aan de schriklijkste ongelukken zou kunnen blootstellen is een misdadiger die de strengste straffen verdient. Het Gemeentebestuur zal trachten te bekomen dat de **opschrijvingen** van waren en logementen regelmatig gedaan en rechtvaardig verdeeld worden. Al wie zich over een misbruik zou te beklagen hebben, moet zich onmiddellijk wenden tot het bureau van den duitschen Plaatsbevelhebber in het Justiepaleis Burgplaats te Brugge of mag zulks doen door tussenkomst van het Stadsbestuur of der politie.

Brugge, den 17 October 1914.

De Burgemeester,
Amédée VISART.

Brugge, drukk. G. Barbiaux-De Gheselle, Waasbekestraat, 22.

AVIS

Par ordre de l'autorité militaire Allemande l'horloge de la Tour des Halles est avancée d'une heure.

L'usage des **automobiles et des bicyclettes** est interdit, sauf permis spécial du Commandant de place Allemand. Il faut également un permis pour circuler sur la voie publique après **10 heures du soir** (heure allemande).

Les **cafés et cabarets** doivent être fermés à **10 heures** (heure allemande) et la vente de **boissons alcooliques** est interdite.

L'entrée et la sortie de la ville sont libres de 7 heures du matin à 8 heures du soir (heure allemande).

Les marchés publics sont libres. Il n'y sera pas fait de réquisitions.

Tout délit d'**ivresse publique** sera sévèrement et immédiatement réprimé.

J'engage de nouveau tous mes concitoyens à observer parfaitement LE CALME ET LA PRUDENCE. Quiconque commet un acte qui peut exposer la ville aux plus terribles maux, est un criminel qui mérite le plus rigoureux châtiement.

L'administration communale s'efforcera d'obtenir que les **réquisitions** de fournitures et de logement soient faites régulièrement et réparties équitablement. Toute personne qui aurait à se plaindre d'un acte abusif, doit s'adresser immédiatement au bureau du Commandant de place allemand, au Palais de Justice, place du Bourg, et peut le faire par l'intermédiaire de l'administration communale ou de la police.

Bruges, le 17 Octobre 1914.

Le Bourgmestre,
Amédée VISART.

Bekanntmachung

Durch das Feldgericht des Marinekorps sind verurteilt worden:

I.) am 18. November 1913

wegen Nichtablieferung von Waffen:

1. Arbeiter Julien Cabooter	} zu je
15 Jahren
Zuchthaus
2. Camille Neid beide aus Syssele	
3. Arbeiter August De Mey aus Moerkerke	

II.) am 6. Januar 1916

wegen Verabredung eines Kriegsverrats:

1. Bäcker Bernhard Gaelels	} zu je
15 Jahren
Zuchthaus
2. Strassenbahnführer Valère Delanghe beide aus Knoeke	

III.) am 2. Dezember 1913

wegen Beihilfe zur versuchten Grenzüberschreitung:

1. Wirthschaftsbesitzer Casimir Monballu aus Westcapelle zu 6 Jahren Zuchthaus u. 6000 M. Geldstrafe,
2. Arbeiter Jules Verloek aus Westcapelle zu 2 Jahren Zuchthaus

IV.) am 2. Dezember 1913

wegen versuchter Grenzüberschreitung:

1. Arbeiter Alfred Sandyck	} zu je
2 Jahren
Gefängnis
2. Alfons Saelens beide aus Brugge.	

Brügge, den 9. Januar 1916.

(gez.) v. Schröder
ADMIRAL.
Kommandierender Admiral des Marinekorps.

BERICHT

Door het veldgerecht van het Marinekorps werden veroordeeld:

I. op 18 November 1913,

wegens het niet afleveren van wapens:

1° de werkmán Julien Cabooter	} ieder tot
15 jaar
tuchthuis
2° de werkmán Camiel Neid beiden te Syssele	
3° de werkmán August De Mey te Moerkerke	

II. op 6 Januari 1916,

wegens het ontwerpen van een krijgsverraad:

1° de bakker Bernard Gaelels	} ieder tot
15 jaar
tuchthuis
2° de tramgeleider Valère Delanghe beiden te Knoeke	

III. op 2 December 1913,

wegens medehulp tot poging van grensoverschrijding:

- 1° de herbergier Casimir Monballu, te Westcapelle, tot 6 jaar tuchthuis en 6000 Mark boete
- 2° de werkmán Jules Verloek te Westcapelle, tot 2 jaar tuchthuis

IV. op 2 December 1913,

wegens poging tot overschrijden der grenzen:

1° de werkmán Alfred Sandyck	} ieder tot
2 jaar
penitentiarij
2° de werkmán Alfons Saelens beiden te Brugge	

Brugge, den 9 Januari 1916.

(get.) v. Schröder
ADMIRAL.
Bevelvoerende Admiraal van het Marinekorps.

AVIS

Les personnes suivantes ont été condamnées par le tribunal de campagne du corps de Marine:

I. par jugement du 18 novembre 1913, pour avoir retenu des armes:

1° l'ouvrier Julien Cabooter	} chacun
à 15 ans
de peines
disciplinaires
2° l'ouvrier Camille Neid habitant tous deux à Syssele	
3° l'ouvrier August De Mey habitant à Moerkerke	

II. par jugement du 6 janvier 1916, pour avoir formé un projet de trahison militaire:

1° le boulanger Bernard Gaelels	} chacun à 15 ans
de peines
disciplinaires
2° le conducteur du tram vicinal, Valère Delanghe, habitant tous deux à Knoeke	

III. par jugement du 2 décembre 1913, pour avoir coopéré à une tentative de franchir la frontière:

- 1° le cabaretier Casimir Monballu, habitant à Westcapelle, à 6 ans de peines discipl. et 6000 M. d'amende
- 2° l'ouvrier Jules Verloek, habitant à Westcapelle, à 2 ans de peines disciplinaires

IV. par jugement du 2 décembre 1913, pour avoir tenté de franchir la frontière:

1° l'ouvrier Alfred Sandyck	} chacun
à 2 ans
de prison
2° l'ouvrier Alphonse Saelens habitant tous deux à Bruges.	

Bruges, le 9 janvier 1916.

(signé) v. Schröder
AMIRAL.
Amiral commandant le corps de Marine.

Boven: de Brugse burgemeester Amédée Visart de Bocarmé maakte op 17 oktober 1914 kenbaar dat het uurwerk van de hallentoren het Duits uur zou volgen en de klok dus een uur terug gedraaid zou worden. Verder werd een avondklok ingesteld, het gebruik van auto's en fietsen aan banden gelegd en werd tot kalnte opgeroepen. Deze affiche illustreert hoe vrijwel onmiddellijk na de verovering van de stad de Duitse bezetter sterk op het dagelijkse leven van de Bruggelingen ingreep (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge)

Onder: op 9 januari 1915 werden in Brugge een reeks gevangenisstraffen geafficheerd, onder meer voor het niet afleveren van wapens, het helpen van mensen bij het vluchten naar Nederland en voor pogingen om te vluchten (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge).

prijsbepalingen, rantsoenering, etc. Daarnaast waren er ook waarschuwingen aan de bevolking, bijvoorbeeld voor de mogelijke gevolgen van de gasaanvallen: 'het kan geschieden dat de stikgassen en de giftgassen door de Duitsers op de vuurlijn gebruikt, voor de burgers der dichtbijliggende dorpen gevaar opleveren. Om deze reden wordt aan de burgers der blootgestelde plaatsen een beschuttingsmiddel bezorgd' luidde het op 10 maart 1916.

Het West-Vlaamse provinciebestuur bundelde in 1920 alle plakaten en omzendbrieven die tijdens de Eerste Wereldoorlog door de gouverneur in het niet bezette België waren uitgevaardigd als een onderdeel van het *Bestuurlijk Memoriaal van West-Vlaanderen*. De kabinetschef van de gouverneur stelde in de inleiding dat het de bedoeling was om met deze publicatie 'mede te werken aan de bestuurlijke geschiedenis van het gedeelte van West-Vlaanderen dan niet bezet is geweest door den vijand in den loop van den oorlog 1914-1918'.

Inventariseren, digitaliseren, ontsluiten

De Provinciale Bibliotheek Tolhuis en de Provinciale Archiefdienst West-Vlaanderen bewaren samen een 1.200-tal unieke tekststiffies uit de Eerste Wereldoorlog. De Archiefdienst restaureerde, digitaliseerde en inventariseerde de voorbije jaren haar tekststiffies en voorzag via de provinciale archiefdatabank 'Probat' in een eerste ontsluiting. De Provinciale Bibliotheek digitaliseerde en verpakte de affiches zuurvrij. Beide collecties zijn ondertussen opgenomen in de Beeldbank West-Vlaanderen, waar ze op verschillende manieren doorzocht kunnen worden.

De Provincie West-Vlaanderen wilde ook de lokale publieke erfgoedhouders stimuleren om hun tekststiffies uit de Eerste Wereldoorlog beter te bewaren, te inventariseren en te ontsluiten. De West-Vlaamse stads- en gemeentearchieven werden aangeschreven met de vraag of ze dergelijke affiches in hun collectie hadden en of ze wilden meestappen in een gezamenlijk project. De Provinciale Bibliotheek stond daarbij in voor de coördinatie van het project en voorzag in een begeleiding bij de inventarisatie en bewaring van de tekststiffies. Dit resulteerde onder meer in een *Handleiding inventarisatie tekststiffies WO I*, een document dat via de website van de Provinciale Bibliotheek geraadpleegd kan worden.

Dertien publieke instellingen stapten mee in dit project: het stadsarchief Blankenberge, het stadsarchief Brugge, het gemeentearchief De Haan, het stadsarchief Kortrijk, het gemeentearchief Lichtervelde, het stadsarchief

Boven: ook in het niet bezette deel van West-Vlaanderen werden oogsten opgeëist. Gouverneur Janssens de Bisthoven gaf op 15 februari 1918 te kennen dat alle voorraden haver ingeleverd moesten worden (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge).

Onder: in 1917 was het Duitse leger op zoek naar wielrenner Josef Van De Steene omdat hij verdacht werd van de moord op een Duitse soldaat. Op zijn hoofd werd een prijs van 300 mark geplaatst. Bovendien stonden er strenge straffen op het geven van voedsel of het helpen vluchten van de voortvluchtige. Dit exemplaar toont hoe broos de tekststiffies uit de Eerste Wereldoorlog zijn (Stadsarchief Tiel).

OPEISCHING DER HAVER

Wij, Gouverneur van West-Vlaanderen,

Gezien de Koninklijke besluiten van 6 October 1914 en van 29 Juni 1917;

Hebben besloten en besluiten :

Artikel 1. — In gansche de uitgestrektheid van het niet bezette deel van West-Vlaanderen, worden de beschikbare hoeveelheden HAVER opgeëischt zoowel bij de voortbrengers als bij de nijveraars en de handelaars. Namelijk bij de landbouwers die, in het bedrijfsjaar 1916-1917, minstens 2 hectaren haver geteeld hebben, zal deze beschikbare hoeveelheid bedragen minstens 200 kilogr. per aldus uitgebaaid hectare.

Artikel 2. — De prijs der opëisching zal bepaald worden door de daartoe aangestelde agenten; hij zal dezen van 40 fr. de honderd kilos, vastgesteld door de provinciale Commissie van prijsstelling, niet mogen overtreffen; hij zal betaald worden naar mate der ons gedane leveringen.

De prijs onderstelt namelijk voor den landbouwer de verplichting van de haver te dorschen, deze t'onzer beschikking in goeden staat te bewaren, gebeuurlijk deze in zakken te bergen en ze te vervoeren, volgens onze onderrichtingen, naar eene leveringplaats welke door ons zal aangeduid worden in eenen omtrek van hoogstens 15 kilometers.

Artikel 3. — Het beheer, de verdeling en de voortverkoop van den stapel der opgeëischte haver zijn toevertrouwd aan den heer MAES Jan, lid der Kamer van Volksvertegenwoordigers en Afgevaardigde der Regering voor de burgerlijke bevoorrading, verblijvende te Rousbrugge.

Artikel 4. — Alle vervoer hoegenaamd, zoowel van de opgeëischte haver als van deze die onder de opvoering niet valt, is verboden, tenzij dat het gedekt weze door eene bepaalde bemachting afgeleverd door den heer Maes voornoemd.

Artikel 5. — De inbreuken aan het tegenwoordig besluit zullen gestraft worden ingevolge de schikkingen van het Koninklijk besluit van 6 October 1914.

Artikel 6. — Het tegenwoordig besluit zal openbaar gemaakt worden in al de gemeenten door de zorgen van de burgemeesters die er ons een proces-verbaal zullen van doen geworden.

Het is verplichtend van af den dag zijner bekendmaking.

Gedaan ter Panne, den 15 Februari 1918.

De Gouverneur,

Janssens de Bisthoven.

Drukkerij H. MORSE DEBROO, Ooststraat, 9, Veurne.

Etappen-Kommandantur OUDENAARDEN, den

3000 MARK BELÖHNUNG!

In der Nacht vom 1. zum 2. Mai 1917 wurde an der Schelde bei Eecke der Gefreite GUENTHER der 1. Esk. G. Res. Ul. Reg. auf Patrouille ermordet. Der eine der beiden Mörder ist verhaftet, der andere

In den nacht tusschen 1° en 2° Mei 1917, werd aan de Schelde bij Eecke de gefreite GUENTHER van het 1° esk. G. R. Ul. Reg. op patrouille vermoord. Een der moordenaars is aangehouden, de ander

DER RENNFAHRER
JOSEF VAN DE STEENE
AUS GENTBRUGGE
WALSTRASSE, 82
hält sich noch verborgen.

DE WIELRIJDER
JOSEF VAN DE STEENE
UIT GENTBRUGGE
WALSTRAAT, 82
houdt zich nog verborgen

Jeder, der den unten beschriebenen VAN DE STEENE sieht oder seinen Aufenthalt kennt, wird aufgefordert, dies sofort der nächsten deutschen Militärbehörde oder Militärperson anzuzeigen.

Eene Belohnung nach Befinden der Kommandantur bis zu

Jedem, welke den onderbeschreven VAN DE STEENE ziet of zijn verblijf kent, wordt opgevoerd dit onmiddellijk aan de dichtstbijzijnde militair overheid of militairen persoon aan te duiden.

Eene belooning volgens oordeel der Kommandantur tot

3000 MARK

ist für die Mithilfe zur ERMITTLUNG der Mörder und für diejenigen ausgesetzt, die zur Ermittlung des Aufenthalts des VAN DE STEENE so verhalten, dass VAN DE STEENE ergriffen werden kann.

Jedermann wird gewarnt, VAN DE STEENE Unterkunft oder Verpflegung zu gewähren. Wer VAN DE STEENE bei sich aufnimmt, ihm zum Verbergen oder zur Flucht hilft, setzt sich strenger Bestrafung, unter Umständen sogar der Gefahr aus, erschossen zu werden.

Die Gemeinden, in denen VAN DE STEENE Unterschlupf oder Verpflegung gewährt wird, werden ebenfalls zur Rechenschaft gezogen werden.

Die GEMEINDERHÖRDER haben die Verpflichtung übermits mit ALLEN Mitteln zur ERMITTLUNG und ERGRIFFUNG des Mörders beizutragen.

is voor de medewerking tot AANHOUDING van de moordenaar vastgesteld en voor dengene, die te ontdekken der verblijfplaats van VAN DE STEENE, zoo medehelpt, dat VAN DE STEENE kan aangehouden worden.

Iedereen wordt verwittigd dat men aan VAN DE STEENE noch onderkomen, noch voeding geven mag. Die VAN DE STEENE bij zich opneemt of hem helpt verbergen of hem helpt vluchten, stelt zich aan streng straffen bloot, ja, in zekere omstandigheden aan 't gevaar van voor den kop geschoten te worden.

De gemeenten waar VAN DE STEENE verborg plaats of voeding krijgt, zullen daarover rekening gevraagd worden.

De GEMEENTEVERBODEN hebben de plicht, MET ALLE MIDDELEN tot ONTDEKING en AANHOUDING van den moordenaar bij te dragen.

Van De Steene ist 26 Jahre
alt, etwa 1.80 m gross und von kräftiger Gestalt. Er hat bartloses, ziemlich dickes Gesicht, blondes, in der Mitte gescheiteltes Haar, eine Zahnücke oben, die Backenzähne fehlen, was beim Sprechen zu merken ist. VAN DE STEENE hat breite Schultern, wiegt beim Gehen mit den Schultern und geht mit langen Schritten.

Van De Steene is 26 jaar
oud, omtrent 1.80 m lang en van kloek gestel. Hij heeft een baardloos, tamelijk dik aangezicht, blond in het midden gescheiden haar, van boven een tandopening, die baktenanden ontbreken, wat bij het spreken aangemerkt wordt. VAN DE STEENE heeft breede schouders, helt bij het gaan met de schouders en stapt met lange schreden.

BACKHAUSEN, Rittmeister und Etappenkommandant.

Menen, Sincfala—Museum van de Zwinstreek, het stadsarchief Tiel, het stadsarchief Waregem, het stadsarchief Wervik, het gemeentearchief Wevelgem, het gemeentearchief Zedelgem en het Memorial Museum Passchendaele 1917 in Zonnebeke. Alle aangesloten partners maakten minstens een basisinventaris van de in hun collectie bewaarde tekststiffies en lieten deze screenen op dubbele exemplaren. Hierdoor kon voor elke instelling een selectie van 'unieke' tekststiffies gemaakt worden, die vervolgens via een voordelige

Warnung.

In letzter Zeit sind wiederholt Leichen im Kampfgebiet von einheimischen Zivilpersonen geraubt worden. Gegen derartige Verbrecher, die auf frischer Tat ertappt werden, wird in Zukunft sofort von der Schusswaffe Gebrauch gemacht werden.

Die Bevölkerung wird hiermit gewarnt.

K. H. Qu., den 23. Juli 1918.

gez. v. Schröder
Admiral,

Kommandierender Admiral des Marinekorps.

Waarschuwing.

In de laatste tijden is herhaaldelijk op het slagveld en omgeving voorgekomen dat de burgerbevolking diefstal op lijken pleegde. Op dergelijke misdadigers, die op heeterdaat betrapt worden, zal er in het vervolg onmiddellijk geschoten worden.

De bevolking is hierdoor genoegzaam gewaarschuwd.

K. H. Qu., 23 Juli 1918.

get. v. Schröder
Admiraal,

Bevelhebbende Admiraal des Marinekorps.

groepsaankoop gedigitaliseerd werden. Een volgende stap is het opladen van deze beelden in de Beeldbank West-Vlaanderen om deze vervolgens te beschrijven en voor het publiek doorzoekbaar te maken. Op deze manier zal een zeer representatief overzicht beschikbaar zijn van de in publieke West-Vlaamse collecties bewaarde tekstaffiches uit de Eerste Wereldoorlog. Ook in een ruimere Vlaamse context wordt werk gemaakt van het conserveren, digitaliseren en ontsluiten van de tekstaffiches uit de Eerste Wereldoorlog.

In januari 2014 benadrukte Sophie De Schaepdrijver in een interview voor Knack Weekend het belang van de muuraffiches als historische bron: 'In '14-'18 waren er bijvoorbeeld geen kranten meer. De Duitse overheid communiceerde met de bezette bevolking via muuraffiches.' De muuraffiches zijn voor historici een belangrijke bron om inzicht te krijgen in wat er officieel gecommuniceerd werd en hoe het leven in bezet België tijdens de Eerste Wereldoorlog gereguleerd werd. Ze zijn uiteraard slechts een deeltje van een veel complexer verhaal. Over de reële impact die al deze maatregelen op de bevolking hadden en hoe erop gereageerd werd zeggen ze maar weinig. Daarvoor zijn onderzoekers aangewezen op andere bronnen, zoals bijvoorbeeld oorlogsdagboeken. Een confrontatie van de Brugse tekstaffiches met het oorlogsdagboek van Leon De Meulemeester illustreert dit, zoals verder in de nummer aan bod komt.

Jeroen Cornilly en Anneleen Lybeer

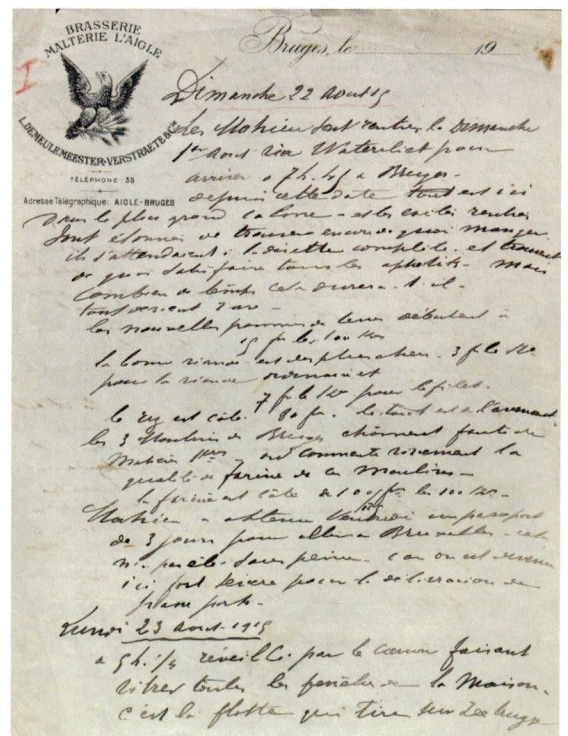
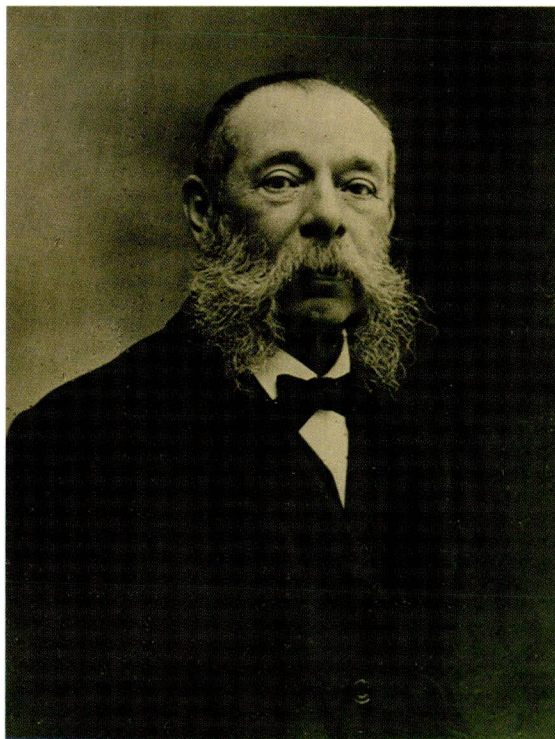
Bibliografie

Donckers Tim, 'Met de rug tegen de muur: Tekstaffiches Eerste Wereldoorlog', *Meta 90* (2014), nr. 8, p. 8-13. — De Schaepdrijver Sophie, *De Groote Oorlog. Het Koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Amsterdam, 2013. — De Schaepdrijver Sophie, *Bolwerk Brugge. Bezette stad in 14-18*, Brugge, 2014. — Flama

Wouter, *De wetgeving in het Etappengebied (West- en Oost-Vlaanderen) van het Vierde Duitse Leger 1914*, masterproef, Universiteit Gent, 2010. — *Gesetz- und Verordnungsblatt für die okkupierten Gebiete Belgiens, 1914-1917*. — Lermyte Jean-Marie, *Leven in het operatiegebied Izegem 14-18*, Izegem, 2010. — Schepens Luc, *Brugge bezet 1914/1918 - 1940/1944. Het leven in een stad tijdens twee wereldoorlogen*, Tielt, 1985. — Vandenbogaerde Sebastiaan, *Een kijk op de administratiefrechtelijke organisatie van het "Etappengebied" tijdens de Eerste Wereldoorlog*, masterproef, Universiteit Gent, 2010. — Vandeweyer Luc, 'Oorlogsaffiches 1914-1918...', *Bibliotheek- en Archiefgids* 85 (2009), nr. 5, p. 23-28. — Van Hoonacker Egied, *Kortrijk 14-18. Een stad tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Kortrijk, 1994. — *Verzameling der besluiten en omzendbrieven uitgegeven door den Burgerlijken Gouverneur, tijdens den oorlog van 1914-1918, in het gedeelte van West-Vlaanderen dat niet door den vijand overweldigd geweest is*, Brugge, 1920. — www.beelbankwest-vlaanderen.be

In De Haan werd in juli 1918 geafficheerd dat wie betrapt werd op het bestelen van lijken op het slagveld ter plaatse de kogel zou krijgen (Gemeentearchief De Haan).

Het dagboek van Bruggeling Leon De Meulemeester (1915-1918). De impact van het bezettingsbestuur op de Brugse bevolking tijdens WOI

Leon De Meulemeester (1841-1922) zette zich als eigenaar en succesvol bedrijfsleider in voor de Brugse brouwerij "Den Arend", later "Aigle-Belgica" genaamd. Deze brouwerij was al van voor 1884 in bezit van de familie De Meulemeester. Leon huwde met Virginie Verstraete, mede-eigenares van een Brugse stokerij die bekend zou worden onder de naam "Nederlandse Gisten Spiritusfabriek (in Brugge kortweg "de Gistfabriek" genoemd). Bij het uitbreken van de Grote Oorlog was Leon 72 jaar oud. Gedurende vier lange oorlogsjaren verbleef hij in Brugge, de hoofdplaats van het Duitse Marinekorps, en hield de brouwerij in de mate van het mogelijke draaiende. Ondertussen bewees zijn kleinzoon, André De Meulemeester, zich als topgevechtspiloot boven het IJzerfront. Leons dagboek uit

de oorlogsjaren werpt een licht op de gebeurtenissen in Brugge in 1914-1918 en laat ook voelen welke impact de vele tekstaffiches op de Brugse bevolking hadden.

Leons dagboek

Tijdens de oorlogsjaren 1914-1918 hield Leon de dagelijkse gebeurtenissen in het bezette Brugge bij in een dagboek. Daarvoor gebruikte hij onder meer briefpapier van de brouwerij. Het dagboek telt 360 bladen en beschrijft zeer nauwgezet de periode tussen 22 augustus 1915 en 15 oktober 1918. De bladen zijn, hoogstwaarschijnlijk door Leon zelf, genummerd met een rood potlood. Leon behoorde tot de Franstalige burgerij en schreef bijgevolg in een bijna foutloos Frans, hoewel

Links: portretfoto van Leon De Meulemeester (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge, Fonds Demeulemeester).

Rechts: de eerste bladzijde van het dagboek dat Leon Meulemeester tijdens de Eerste Wereldoorlog bijhield. Het dagboek is geschreven op briefpapier van de brouwerij 'l'Aigle' (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge, Fonds Demeulemeester).

niet altijd even goed leesbaar. Gezien de omvang en Leons oog voor gedetailleerde en correcte informatie vormt het dagboek een mooie aanvulling op (on)gepubliceerde werken over het dagelijkse leven in Brugge tijdens de Eerste Wereldoorlog.

De impact van de Duitse verordeningen

In zijn dagboek verwees Leon heel regelmatig naar aangeplakte boodschappen van de bezetter. Een uitzonderlijke keer nam hij passages zelfs letterlijk over. Bijzonder boeiend is dat fragmenten uit het dagboek gekoppeld kunnen worden aan de nog bewaarde tekstafiches uit de Eerste Wereldoorlog. Niet alleen wijst dit erop dat het dagboek betrouwbaar is, maar bovendien verhoogt het ook de belevingswaarde van het dagboek en laat het toe om zowel de persoonlijke getuigenis als de affiches te contextualiseren. De affiches geven de feiten weer waarmee de bezetter dag na dag de burgers confronteerde. Het dagboek van zijn kant biedt naast verwijzingen naar de maatregelen en verordeningen van de bezetter ook persoonlijke commentaar op de geafficheerde boodschappen en geeft op die manier weer hoe het regime van de bezetter werd ervaren. Uniek is ook het gegeven dat de auteur van dit dagboek, ongetwijfeld door zijn maatschappelijke positie als industrieel binnen de Brugse bourgeoisie, beschikte over rechtstreekse en betrouwbare informatiekanalen die nieuws over de Duitse bezetter overbrachten. Een aantal fragmenten getuigen hier duidelijk van. Wat volgt is een selectie dagboekfragmenten uit 1915-1916 die verwijzen naar tekstafiches, gegroepeerd in enkele thema's.

Inkwartiering

Sinds het begin van de bezetting moest Leon De Meulemeester, net als de andere inwoners van de stad, in zijn woning onderdak verlenen aan militairen. Enkele specifieke formulieren van de Kommandantur gaven de burgers recht op een vergoeding voor de verplichte inkwartiering. Bij Leon betrof een hogere officier drie kamers op de tweede verdieping. Tijdens diens afwezigheid kwam op een vrijdag in september een Duitse aalmoezenier vragen of hij de kamers mocht overnemen: *Ce matin vers 10 heures l'aumônier allemand est venu demander une chambre – il est depuis 9 mois chez Burnier, mais se plaint d'un trop grand mouvement d'officiers et soldats – je me suis entendu avec lui pour lui donner les 3 chambres du 2e [deuxième étage] – c'est dommage si le colonel Bornkam voudrait revenir. Il était si content ici et serait contrarié de ne plus avoir son quartier* (3 september 1915). De formaliteiten waaraan de inwoners moesten voldoen waren op 28 januari 1915 met een affiche kenbaar gemaakt.

Veroordelingen

Op regelmatige tijdstippen werden in Brugge, net zoals elders in het land, affiches aangeplakt met nieuws over veroordelingen van 'ongehoorzame' burgers. Op vrijdag 17 september 1915 noteerde Leon dat zes spionnen werden geëxecuteerd, onder wie de Gentse kapitein Albert Achtergaele en drie twintigers. Bij deze actie verplichtten de Duitsers enkele Brugse schepenen om de executies bij te wonen. Het bericht over de executie werd diezelfde dag in de Brugse straten aangeplakt. Leon De Meulemeester noteerde die dag: *Journée noir pour Bruges. On a fusillé cet après-midi 6 malheureux pour espionnage dit-on, dont un officier de marine Belge. 2 ou 3 échevins de la ville y ont assisté aujourd'hui les allemands, déposeront les rapports dossiers à l'hôtel de ville.*

Duitse troepen marcheren door de Smedenstraat in Brugge. Foto van de Brugse fotograaf De Gheldere (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge).

annonce - !!
 Dimanche 23 janvier 16
 les condamnations de l'affaire Paret ont été
 prononcées hier -
 Paret 19 mois
 Delaplace - 3 ans
 fouteigne 2 mois
 Léon Van de Walle pour une chansonnette contre
 l'empereur Louis 18e - 100 ballons
 aujourd'hui s'en va chez Prose Vermeyden -
 toute Emma n'a pu encore faire
 ses malles pour rentrer chez elle -
 on pense à un arriéré de 500 tonnes
 orge pour les Brèmes de Gand -
 sera-ce vraie ?

In april 1916 vernam Leon dat drie mannen ter dood veroordeeld waren, onder wie Jules De Sloovere. Allicht geen onbekende, want Jules was een arbeider van de Gistfabriek die werd gerund door Leons schoonfamilie. De andere veroordeelden waren Jules Delaplace, ex-rijkswachter uit Sint-Kruis, en Karel Titeca, arbeider bij de spoorwegen uit Sint-Michiels. Door de snelheid waarmee de bezetter handelde in deze zaak, boezemde het bericht een zekere angst in. Op donderdag 13 april 1916 schreef De Meulemeester: *On racontait hier soir que l'autorité allemande a requis la peine de mort pour espionnage contre un ancien gendarme habitant à Ste Croix - un nommé Desloovere ouvrier à la Gistfabriek et un piocheur du chemin de fer à St Michel, mais personne n'a entendu jusqu'ici le moindre mot de cette affaire - on craignait qu'ils allaient être fusillés aujourd'hui.* De executie had uiteindelijk plaats op 8 mei 1916 en De Meulemeester schreef die dag neer welke reacties dit in Brugge ontlokte: *Ce matin vers 10 heures le bruit s'est répandu en ville que l'on verrait de fusiller les 3 malheureux... Cette exécution produira en ville une vive indignation, tout le monde croyant graciés.*

De gebeurtenissen waren amper verwerkt of de bezetter liet zich alweer gelden. Eind juli 1916 kreeg Charles Fryatt, de Britse kapitein van het stoomschip "SS City of Brussels", de doodstraf wegens zijn poging om een Duitse U-Boot tot zinken te brengen. De Duitsers oordeelden dat zijn daad zo pervers was dat Fryatt de hoogste straf verdiende. De Brugse bevolking was geschokt zoals De Meulemeester aangaf: *Toute la ville est en émoi de la peine de mort appliquée au capitaine Fryat. On ne comprend pas une condamnation pareille. Quand ces monstruosité seront-ils finies? (30 juli 1916).*

Beperkte bewegingsvrijheid

De bewegingsvrijheid van de bevolking in de bezette gebieden kromp stelselmatig. De bezetter wierp zijn alziend oog op het dagelijkse leven en hield zo de controle stevig in de hand. Maatregelen tegen spotliederen en nationale symbolen, vernieuwing van identiteitskaarten, controlemeldingen van jongemannen... Het zijn slechts enkele voorbeelden die Leon aanhaalde in zijn dagboek. *On a placardé une affiche en ville - signée de Visart - par laquelle on informe le public que tous ceux qui sont en possession d'une chansonnette à charge de «Scheele Marie» sont obligés de la remettre avant le 30 septembre sous peine de condamnation 28 jours et un amende. Il paraît que c'est une chanson parue à Blankenberghe et visant la fille Vernieuwe qui aurait fait un voyage à Bruxelles avec un officier allemand de Blankenberghe, schreef hij op 22 november 1915.*

Bekanntmachung

1.) Durch Urteil des Feldgerichts des Marinekorps vom 10. April 1916 sind

- 1.) der Obergendarm **Jules Delaplace** aus St. Kruis,
- 2.) der Arbeiter **Karl Titeca** aus St. Michiels,
- 3.) der Arbeiter **Jules De Sloovere** aus Brügge wegen Kriegsverrats, begangen durch Spionage, **ZUM TODE** verurteilt und am 8. Mai 1916 in Brügge erschossen worden.

2.) Durch dasselbe Gericht sind weiter verurteilt:

- 1.) der Arbeiter **Camille De Vooght**
- 2.) der Arbeiter **Franz Despriet**, beide aus Brügge, wegen versuchter Ueberschreitung der holländischen Grenze zu je zwei Jahren Gefängnis.
- 3.) der Kaufmann **Edmond Depreeuw** aus Hoogstaede wegen fortgesetzten Umherwanderns ohne Reiseschein im Operationsgebiet und wegen Briefschmuggels zu vier Jahren Gefängnis.

gez. v. Schröder

Admiral

und Kommandirender Admiral des Marinekorps.

Brügge, den 11. Mai 1916.

Bekendmaking

1.) Door vonnis van het Krijgsrecht van het Marinekorps, van 10 April 1916 zijn:

- 1.) de oppergendarm **Jules Delaplace** van S. Kruis,
- 2.) de werkmán **Karel Titeca** van S. Michiels,
- 3.) de werkmán **Jules De Sloovere** van Brügge, wegens krijgsverraad, gepleegd door spioeneering, **TER DOOD** veroordeeld en op 8 Mei 1916 te Brügge doodgeschoten geworden.

2.) Door het zelfde gerecht zijn verder veroordeeld:

- 1.) de werkmán **Camille De Vooght**
- 2.) de werkmán **Frans Despriet** beiden van Brügge, wegens poging tot het overschrijden der hollandsche grens, elk tot twee jaar gevangenis.
- 3.) de koopman **Edmond Depreeuw**, van Hoogstaede, wegens voortdurend rondreizen zonder paspoort in het operatiegebied en wegens briefschmuggeling, tot vier jaar gevangenis.

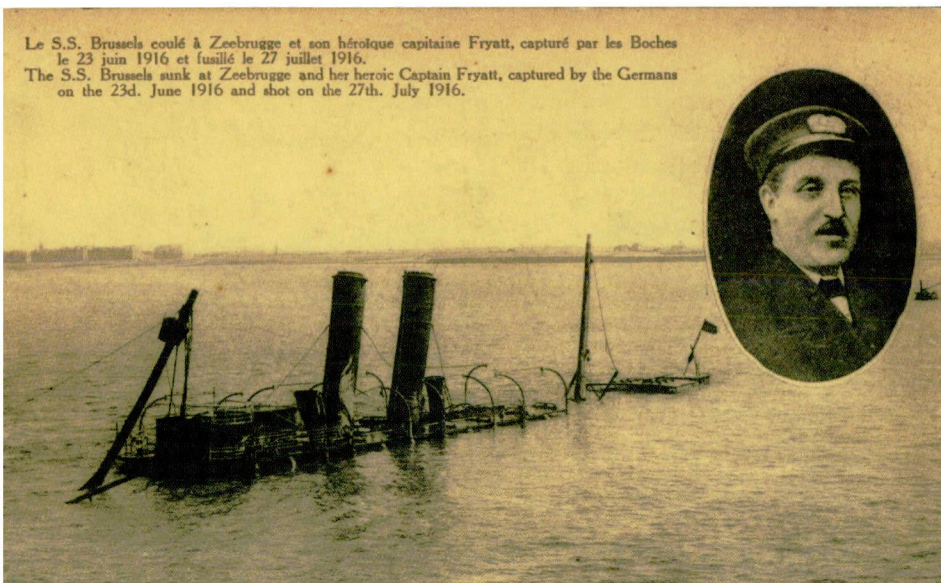
(get.) v. Schröder

Admiral

en bevelvoerende Admiral van het Marinekorps.

Brügge, den 11 Mei 1916.

Le S.S. Brussels coulé à Zeebrugge et son héroïque capitaine Fryatt, capturé par les Boches le 23 juin 1916 et fusillé le 27 juillet 1916.
 The S.S. Brussels sunk at Zeebrugge and her heroic Captain Fryatt, captured by the Germans on the 23d. June 1916 and shot on the 27th. July 1916.

19 A 15 143

BEKANNTMACHUNG

Bei der auf Ersuchen eines belgischen Handelsmannes erfolgten Festnahme eines Kartoffeldiebes ist ein deutscher Feldgendarm von diesem und mehreren Zivilpersonen angegriffen worden.

Während der Haupttäter seine kriegsgerichtliche Verurteilung zu erwarten hat, ist es seinen Helfern bis jetzt gelungen, sich der Verhaftung zu entziehen.

Die Stadt Brügge ist für das Verhalten ihrer Bürger verantwortlich.

Daher ordne ich an für die Zeit bis 25. Dezember einschliesslich:

1° Allen Einwohnern ist jeder Aufenthalt und Verkehr ausserhalb ihrer Wohnungen nach **7 Uhr** abends verboten. Alle Passierscheine sind ungültig.

2° Sämtliche Geschäfte sind nach 7 Uhr abends geschlossen.

3° Alle Gastwirtschaften pp. mit Ausnahme derer, die eine besondere Erlaubnis der Kommandantur erhalten, haben um 7 Uhr abends zu schliessen.

4° Die Strassenbahn stellt ihren Verkehr von 7 Uhr abends an ein.

5° Ausserdem zahlt die Stadt eine Geldstrafe, deren Höhe noch festgesetzt wird.

Brügge, den 17. Dezember 1915.

Der Kommandierende Admiral.
gez. von Schröder.

Diese Verordnung tritt am 18. Dezember 1915 in Kraft.

Der Kommandant.

BERICHT

Bij de op het verzoek van een Belgischen koopman gedane aanhouding van een aardappeldief is een Deutsche Veldgendarm door dezen en verscheidene burgers aangevallen geworden.

Terwijl de bijzonderste dader nu zijne veroordeeling door het krijgsgerecht afwachten moet, is het zijne helpers tot nu toe gelukt, zich aan de aanhouding te onttrekken.

De stad Brugge is voor het gedrag harer burgers verantwoordelijk.

Dientengevolge beveel ik van nu tot 25 December inbegrepen :

1° Alle ophouding en verkeer buiten hunne woningen is den inwoners na **7 uur** des avonds verboden. Alle doorgangsbewijzen zijn ongeldig.

2° Alle winkels zijn na **zeven** uur 's avonds gesloten.

3° Alle gasthoven enz. met uitzondering dezer, welke eene bijzondere toelating der Kommandantur bekomen, moeten om 7 uur 's avonds sluiten.

4° De trams houden op te rijden vanaf 7 uur 's avonds.

5° Bovendien betaalt de Stad eene geldboete, waarvan het bedrag zal vastgesteld worden.

Brugge, den 17 December 1915.

De Bevelvoerende Admiraal.
get. von Schröder.

Dit Bevel treedt den 18ⁿ December 1915 in kracht.

De Kommandant.

Het instellen van de avondklok was één voorbeeld van het sterk inperken van de bewegingsvrijheid, en een maatregel die voor iedereen direct voelbaar was. Na een bepaald uur in de avond moest iedereen binnen zijn, met alle ramen dicht en geblindeerd, zodat geen enkele lichtstraal nog kon ontsnappen. Vaak was de avondklok als straf bedoeld. Hierbij moest dan de hele stadsbevolking boeten voor de ongehoorzaamheid van enkelen. Zo gebeurde het ook in december 1915, nadat een vechtpartij had plaatsgevonden. Een aantal omstaanders had een aardappeldief met geweld willen bevrijden uit de handen van een Duitse veldgendarm. Daarop kondigde de bezetter voor een volle week de avondklok af. Om 18.00 uur Belgische tijd moest iedereen binnen zijn. Patrouilles, onder meer in de Langestraat, zorgden voor de nodige controle op de naleving van de maatregel. De ongehoorzamen werden bestraft met een boete van 50 Mark en een nacht in de Kommandantur. De avondklok had bovendien als gevolg dat al wie na 18.00 uur in Brugge aankwam met de trein de nacht moest doorbrengen in het station. De maatregel zorgde voor de nodige beroering: *Ce matin, grand émoi en ville. Un placard nous informe que tout le monde doit être rentré à 6 heures du soir. Motif, il y a eu une bagarre dans notre quartier entre le populaire et un feldgendarme qui a arrêté un voleur de pomme de terre... Le populaire a voulu retirer le voleur des mains du feldgendarme. Ils y ont réussi d'où le mesure frappant tout le monde jusque*

jeudi 23 decembre - soit 6 jours de punition... (18 december 1915). Enkele dagen later noteerde hij: *Hier soir les patrouilles ont bien manoeuvré dans la rue longue plusieurs contraventions ainsi que l'arrestation de quelques Brugeois rentrant trop tard - résultat une amende de 50 Mark et une nuit à la Kommandantur* (21 december 1915), en aan het einde van de week schreef hij over de gestrande treinreizigers : *...tous les voyageurs rentrant plus tard devaient rester dans la gare de Bruges jusqu'au lendemain 5 heures belge. Personne ne pouvait être en rue après 6 heures du soir...* (23 december 1915).

Opeisingen

Leon zag in februari 1916 voor het eerst een affiche verschijnen met de boodschap al het koperwerk af te geven aan de bezetter. De bezetter wachtte niet lang om over te gaan tot actie. De Duitsers haalden zelfs het koper op in de (voorlopig onbewoonde) privéwoningen. Een officier en een politieagent reden rond met een vrachtwagen die ze volpropten met pannen en andere huishoudvoorwerpen. Het gebeuren weekte vele commentaren los bij de burens. Moest het koper dienen om hun kinderen te doden aan het front? *On a commencé à enlever les cuivres dans les maisons particulières - cela met en émoi le quartier ou circule l'auto avec un officier et un agent de police - accompagné d'un Kraftwagen dans lequel on entasse les casseroles et ustensiles de ménages, cela accom-*

Vorige pagina:

Boven: dagboeknotie van Leon De Meulmeester van 23 januari 1916 waarin hij een aantal veroordelingen opsomt (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge, Fonds Demeulmeester).

Midden: affiche met de namen van een aantal Brugse burgers die op 8 mei 1916 werden geëxecuteerd en enkele andere die een gevangenisstraf opgelegd kregen. Onder hen ook Jules Delaplace. In zijn dagboek beschreef Leon De Meulmeester deze gebeurtenis (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge).

Onder: prentkaart van het gezonken stoomschip 'SS City of Brussels' en het portret van zijn kapitein Charles Fryatt. De terechtstelling van Fryatt deed in Brugge heel wat stof opwaaien en ook De Meulmeester besteedde er in zijn dagboek de nodige aandacht aan (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge).

Affiche van 17 december 1915 waarmee na een vechtpartij de Brugse bevolking een reeks straffen werden opgelegd (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge).

Bekanntmachung

Da sich bei der Durchführung der Verordnung vom 23. Juli betreffend die Beschlagnahme von Haushaltungs- und Wirtschaftsgegenständen aus Kupfer-, Nickel und Zinn bei den Einwohnern Missverständnisse herausgestellt haben, wird die Verordnung dahin erläutert:

Die Verordnung trifft alle Gegenstände aus Sparmetall, die in Haus, Hof und Wirtschaft vorhanden sind.

Dazu gehören beispielsweise:

Koch- und Einlegekessel, Marmelade- und Speisekessel, Töpfe und Fruchtkocher, Pfannen, Backformen, Kasserollen, Kühler, Schüsseln, Mörser mit Stampfer, Milchkanne, Krüge, Speisewieger, Formen, Siebe, Löffel, Gabeln, Kaffe-Tee-Kannen und -Kessel, Waschkessel, Türen von Oefen, Kochmaschinen- und -Herden, Badewannen, Warmwasserschiffe, -behälter, -blazen, -Schlangen, Druckkessel, Warmwasserbereiter (sogenannte Boiler), alles in Kochmaschinen und Herden, soweit sie nicht zum Betrieb von Badeeinrichtungen und Zentralheizungsanlagen dienen, Wasserkasten, eingebaute Kessel jeder Art, sowie Pumpen, Vasen, Blumentöpfe- und Schalen, Krüge, Zierkannen, Becher, Teller, Figuren, Tabletts, Zuckerdosen, Teeglashalter, Tafelaufsätze, Bowlen, Maasse- und Gewichte, - letztere 100 g einschliesslich aufwärts- Türschilder, sofern grösser als 300 qcm, Briefkästen, massive Treppengeländer, sofern abschraubbar, massive Teppich- und Läuferslangen, Glocken und Schellen, Lampen, Leuchter, Schreibgarnituren, Rauchservice, Bettwärmer, Bügelgerät.

Die Gegenstände fallen auch dann unter die Verordnung, wenn sie mit einem Ueberzug (Metall, Lack, Farbe, und dergl.) versehen sind.

Zu den Ausnahmen in Absatz 2 der Verordnung vom 23. Juli werden folgende Erläuterungen erlassen:

zu 1) Religiöse Gegenstände, wie Kreuzfixe, Madonnen- und Heiligenbilder gelten auch in Privathäusern als Kirchengesetz, das der Beschlagnahme nicht unterliegt.

zu 2) Der Unterschied, der gemacht ist zwischen « ortsfest montierten » Beleuchtungskörpern und « montierten » Beschlägen, würde unter anderem bedeuten, dass z. B. elektrische Beleuchtungskörper mit Stechkontakt dem Zugriff verfallen sind, während angebrachte Kronleuchter (Lüster) von der Beschlagnahme freibleiben.

zu 3) Zuständig zur Beurteilung, ob ein Gegenstand künstlerischen oder geschichtlichen Wert hat, sind allein die Kommandanturen. Eigentümer, die eigenmächtig derartige Gegenstände aus anderen Gründen, wie denjenigen des Absatz 4 (vergleiche unten), nicht anmelden oder vorführen, machen sich strafbar.

zu Absatz 4)

Die Bestimmung, ob ein Gegenstand so schwer zu befördern ist, dass seine Ablieferung am Sammelort nicht zweckmässig oder für den Besitzer unmöglich sei, wird dahin ausgelegt, dass hierunter **NUR** solche Gegenstände, deren Einzelgewicht 50 kg. übersteigt, zu verstehen sind.

Die Ablieferungsfrist auf den beiden Abnahmestellen Wulfhagestrasse und Nordstrandstrasse N° 66, wird bis zum 2. September einschliesslich, verlängert.

Einwohner der Gemeinden, welche aus irgend einem Grunde mit der Abgabe in Rückstand geblieben sind, haben ebenfalls ihre Metallgegenstände dort abzuliefern.

Hinterziehungen werden bestraft.

Der Kommandant.

BERICHT

Daar er zich bij de uitvoering der verordening van 23 Juli ll. betrekkelijk het in beslag nemen van huishoudings- en bedrijfsvoorwerpen in koper, nickel en tin, bij de inwoners misverstand voorgedaan heeft, wordt de verordening als volgt uitgelegd:

De verordening treft alle voorwerpen uit spaarmetaal, die in huis, hofsteden of handel voorhanden zijn.

Daartoe behooren bij voorbeeld:

Kook- en inlegketels, marmelade- en spijsketels, potten en ketels om fruit te koken; pannen, bakvormen, kasserollen, afkoelers, schotels, mortiers met stampers, melkkannen, kruiken, spijsweegschalen, vormen, zeefden, lepels, vorken, koffic- en thee-kannen en ketels, waschketels, deuren van stoven, kookmachienen en haarden, baden, warmwaterschalen, -houders, -blazen, -slangen, -persketels, warmwaterbereiders, (zoogenaamde Boilers), alles in kookmachienen en haarden, voor zooveel zij niet voor de uilbaling van badinrichtingen en centraalverwarmingsinrichtingen dienen, waterkassen, ingebouwde ketels van allen aard, alsook pompen, vasen, bloempotten en bloemschalen, kruiken, sierkannen, bekers, tellooren, figuren, tabletten, suikerdosen, theeglashouders, tafalgarnituren, bowlen, maten en gewichten, — deze laatste 100 gr. inbegrepen en meer — deurborden, voor zoover zij grooter zijn als 300 v. cm., briefbussen, massieve trapleuningen, voor zoover zij afschroefbaar zijn, massieve tapijls- en loopersstangen, klokken en bellen, lampen, kandelaars, schrijfgarnituren, rookserviesen, bedverwarmers, strijkgierief.

De voorwerpen vallen ook dan onder de verordening, wanneer zij met eene bedekking (metaal, lak, verw en dergelijke) voorzien zijn.

Voor de uitnemingen in paragraaf 2 der verordening van 23 Juli worden volgende uitleggingen gegeven:

nopens 1) Kerkelijke voorwerpen als kruisbeelden, madonnen- en heiligen beelden gelden ook in privaat huizen als kerkgerief, dat aan de inbeslagneming niet onderhevig is.

nopens 2) Het verschil dat gemaakt wordt tusschen « ter plaats vastgemonteerde » verlichtingstoestellen en « gemonteerde » beslagen, zoude onder andere beduiden, dat b. v. elektrische verlichtingstoestellen met drukkcontact moeten ingegeven worden, terwijl dat vastgemaakte kroonkandelabers (lusters) van het inbeslagnemen vrij blijven.

nopens 3) Bevoegd tot beoordeeling indien een voorwerp kunstige of geschiedkundige waarde heeft, zijn alleen de Kommandanturen. Eigenaars die op eigen hand zulkdanige voorwerpen voor andere redens dan deze van paragraaf 4) (vergelijkt onderstaande), niet aanmelden of aanbrengen, maken zich strafbaar.

nopens paragraaf 4)

De bepaling, indien een voorwerp zoo zwaar te vervoeren is dat zijne aflevering ter verzamelplaats niet geschikt of voor den eigenaar onmogelijk is, wordt als volgt uitgelegd, dat hieronder **NINKHEIL** zulke voorwerpen, waarvan het gewicht 50 kg. overtreft, te verstaan zijn.

Het afleveringstermijn in de beide afnemingsplaatsen, Wulfhagestraat en Noordstrandstraat, 66, wordt tot 2 September inbegrepen, verlengd.

Inwoners der gemeente die om gelijk welke reden met de afgift ten achteren gebleven zijn, moeten eveneens hunne metalen voorwerpen daar afleveren.

Achterhoudingen zullen gestraft worden.

De Kommandant.

pagnait des commentaires des voisins qui font de tristes reflexions et se posent la question si ce cuivre doit servir à tuer leurs enfants au front? (18 februari 1916). Een week later haalden de Duitsers ook alle tinnen couverts op in de Brugse gevangenis: *Hier l'autorité allemande a requis les couverts en étain se trouvant à la prison ... On aura difficile à les remplacer car je ne pense pas que l'on trouverait encore en ville un millier de cuillères à soupe et fourchettes même dans le metal le plus ordinaire* (26 februari 1916).

Eind augustus 1916 kondigde een nieuwe affiche aan wat de burgers allemaal moesten inleveren. De lijst was zeer exhaustief, waardoor Leon zich genoodzaakt voelde om ze over te schrijven. Dit deed hij ongetwijfeld terwijl hij voor de affiche stond. De affiche moet zo'n indruk hebben gemaakt op Leon dat hij besliste om de gedetailleerde opsomming van metalen huishoudvoorwerpen op te nemen in zijn dagboek. Uit de opmerking die erop volgt, kan worden afgeleid dat Leon net als vele andere burgers niet zomaar alles uit eigen beweging zou afleveren: *Nous avons pour notre part décidé à laisser venir l'autorité allemande ici et elle n'aura qu'à prendre ce qu'elle a droit. Nous attendons donc la solution* (29 augustus 1916).

Rantsoenen

Leon De Meulemeesters dagboek biedt ons ook een blik op de reacties op en de gevolgen van het rantsoeneren van voedsel in Brugge. Op woensdag 22 maart 1916 noteert hij de reacties die een affiche met een verdere rantsoenering van aardappels met zich meebracht. Bovendien maakte hij de rekensom wat de maatregel voor zijn eigen gezin betekende... Een vastenpreek zou beslist overbodig zijn: *Grands commentaires à la suite du placard que l'on a collé aux coins des rues, concernant la ration de pommes de terre, - et disant que le relevé des pommes de terre sera fait à domicile - que la ration est portée à 200 grammes de pomme de terre!! par jour et par personne... Nous sommes 4 en ménage: 1 cocher, 2 cuisinières, 2 femmes de chambre et 1 femme journée, fait ensemble 10 personnes qu'il faudra nourrir avec 2 kilos de pommes de terre!! et 150 grammes de viande pour 7 jours par personne. Il est fort à craindre que d'ici 1 mois le tailleur et la tailleuse verront arriver pour resserer les habits des dames et des messieurs. C'est le cas de dire que cette année on ne doit pas prêcher le carême.*

In de dagboeken zijn nog tientallen citaten te vinden die in verband kunnen gebracht worden met tekstafiches. De aangeplakte boodschappen werden door de bevolking gelezen, becommentarieerd en noodgedwongen in praktijk gebracht. Het feit dat ze zo sterk aanwezig zijn

in het dagboek van Leon De Meulemeester geeft aan dat ze alomtegenwoordig waren en een grote impact hadden op het leven van de burger.

Anneleen Lybeer

Bronnen: Provinciale Bibliotheek Tolhuis, Archief De Meulemeester, 656 AD 1, inv.nr. 1: oorlogsdagboek Leon De Meulemeester. — Lybeer Anneleen en Proot Geert, 'De Arend van Vlaanderen: André De Meulemeester, gevechtspiloot (1914-1918), industrieel en kunstenaar', *Leidraad bij de tentoonstelling van 21 april tot 2 juni 2012*, Provinciale Bibliotheek Tolhuis, Brugge, 2012. — Lybeer Anneleen en Proot Geert, 'André De Meulemeester: een stille held huist in de Provinciale Bibliotheek Tolhuis', in: *In de steigers* 19 (2012) 1, p. 3-9. — Van Den Abeele Andries, 'Het oorlogsdagboek van brouwer Leon De Meulemeester', in: *Brugs Ommeland* 53-54 (2013-2014), p. 3-31, 67-90, 163-195, 211-231; p. 58, 89-99, 169-183, 226-240. — www.beeldbankwest-vlaanderen.be

Vorige pagina:

Op 26 augustus 1916 werd in Brugge een affiche in verband met de opeisingen van metalen huishoud- en bedrijfsvoorwerpen aangeplakt. De affiche geeft een gedetailleerd overzicht van wat allemaal als huishoudmetaal beschouwd werd. Leon De Meulemeester nam in zijn dagboek de gedetailleerde lijst over (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge).

De bekendmaking van de rantsoenering van aardappelen en graan lokte in Brugge felle reacties uit. Leon De Meulemeester becijferde in zijn dagboek waar zijn eigen gezin nog recht op had (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge).

Bekanntmachung

a) Kartoffelversorgung der Zivilbevölkerung.

Der Verzehr an Kartoffeln durch die Zivilbevölkerung darf **200 Gramm pro Kopf und Tag** nicht überschreiten.

Die Kartoffeln, die nach obigem Satz über den Bedarf der Bevölkerung bis zum 15. August d. Js. in der Gemeinde vorhanden sind, werden hierdurch beschlagnahmt.

Die im letzten Herbst der Bevölkerung als Saatkartoffeln vorweg überlassenen Kartoffeln werden von der Beschlagnahme nicht betroffen.

Fehlen der Gemeinde trotzdem Saatkartoffeln, so sind die Fehlmenngen nachzuweisen und durch die Gemeinde sofort der Kommandantur zu melden.

Alle Bestände an Kartoffeln am 22. März in Händen der Lieferanten (Bauern) Händler und Privaten, soweit sie 10 Kilogramm übersteigen, sind der Gemeinde und durch diese bis 24. März mittags der Kommandantur zu melden.

b) Brotgetreide.

Alle am 25. März vorhandenen Bestände an Brotgetreide, Roggen, Weizen, Roggenmehl und Weizenmehl in Händen der Bauern, der Händler, der Gewerbetreibenden (Müller, Bäcker) und von Privatleuten, sofern sie 2 Kilogramm übersteigen, sind der Gemeindeverwaltung anzumelden und durch diese bis 29. März mittags der Kommandantur.

Vorräte des animierten oder halbimmediaten Hilfskomitees, oder Vorräte, die von diesen Komitees stammen, sind gesondert anzuführen.

VERBERGEN oder sonstiges Verheimlichen der Vorräte an Kartoffeln, Brotgetreide oder Mehl oder Verfüßtern von Kartoffeln wird mit Geldstrafe bis zu 40.000 Mark oder Gefängnis bis zu 1 Jahr oder mit beiden Strafen nebeneinander geahndet.

Der Kommandant.

Brugge, den 20. März 1916.

Bekendmaking

a) Aardappelbevoorrading der burgerlijke bevolking.

Het verbruik van aardappelen door de burgerlijke bevolking mag de **200 gram per hoofd en per dag** niet te boven gaan.

De aardappelen, die volgens bovenstaanden regel, boven de noodwendigheden der bevolking tot 15 Augusti 1916, in de gemeente voorhanden zijn, worden bij deze in beslag genomen.

De aardappelen die in den laatsten herfst als plantaardappelen voorbehouden werden, zijn in de inbeslagneming niet begrepen.

Indien de gemeente nochtans geen plantaardappelen genoeg heeft, moeten de ontbrekende hoeveelheden aangeduid en door de gemeente aanstonds aan de Kommandantur gemeld worden.

Alle voorraden aardappelen op 22 Maart in bezit der leveranciers (boeren), handelaars en bijzonderen, zodra zij 10 kilog. te boven gaan, moeten aan het gemeentebestuur en door haar aan de Kommandantur gemeld worden, tegen 24 Maart 's middags.

b) Broodgranen.

Alle voorraden broodgranen, rogge, tarwe, rogge-meel en tarwemeel den 25 Maart voorhanden, in bezit van boeren, handelaars, nijvernaars (molenaars, bakkers) en van bijzonderen, in zoover zij 2 kilog. te boven gaan, moeten aan het gemeentebestuur en, door deze, tegen 29 Maart 's middags aan de Kommandantur aangemeld worden.

De voorraden van het nationaal of koloniaal hulpkomitee, of de voorraden die van deze Komitees voortkomen, moeten afzonderlijk aangegeven worden.

Het VERBERGEN of dusdanig achterhouden der voorraden aardappelen, broodgranen of meel of het gebruik tot veevoeder van aardappelen zal met eene geldboete tot 40.000 mark of gevangzitting tot 1 jaar of met beide straffen te gelijk gestraft worden.

De Kommandant.

Brugge, den 20 Maart 1916.

Leven aan het IJzerfront. Het Fonds Leon Martel in de Provinciale Bibliotheek Tolhuis

“Ik peins dat den oorlog niet lang meer zal duren (nog eenige maanden misschien) en dat we samen spoedig naar huis zullen kunnen terugkeeren”, zo schrijft Léon Martel (1895-1918), korporaal in het Belgische leger vanuit het trainingskamp Auvours, op 3 februari 1915 in een brief aan zijn oom Emiel die op dat moment samen met heel wat andere Belgische krijgsgevangenen geïnterneerd is in Nederland. Dit en nog heel wat andere stukken maken deel uit van een prachtige schenking die de Provinciale Bibliotheek Tolhuis in 2013 tijdens een collectiedag in het kader van het Europeana-project in ontvangst mocht nemen, zoals in een eerder nummer van dit blad reeds werd vermeld (“Verhalen uit de Grote Oorlog”, jg. 2013, n°4). Naast enkele objecten, waaronder decoraties een naamplaatje en een helm, omvat deze schenking heel wat persoonlijke briefwisseling (1916-1918), een dagboekje met kladversies van uitgaande brieven (1914-1915), enkele leesboeken, schriftjes met foto’s en twee “carnets de campagne” (1916-1918) die de schriftelijke neerslag vormen van Martels leven als soldaat aan het IJzerfront.

Op 10 oktober 1914 vertrekt Léon Martel vanuit zijn thuis in Lembeek, nabij Halle, naar Geraardsbergen om zich als vrijwilliger aan te melden voor het Belgisch leger. Na een bewogen terugtocht via Gent, Brugge en Oostende vertrekt hij op 14 oktober per boot vanuit Duinkerke naar Cherbourg en van daaruit naar het opleidingskamp Auvours dat door Frankrijk aan het Belgische leger ter beschikking wordt gesteld.

De eerste oorlogsweken verlopen voor het Belgische leger bijzonder chaotisch omdat het niet voorbereid is op de logistieke uitdagingen die bij een algehele mobilisatie komen kijken. Er zijn onvoldoende voertuigen waardoor grote afstanden te voet afgelegd moeten worden en onvoldoende uniformen waardoor Martel, net als heel wat nieuwe rekruten, tot enkele weken na zijn inlijving in burgerkledij rondloopt. Daarmee is hij evenwel nog niet zo slecht af, want diegenen die het “geluk” hebben wel meteen een uniform te krijgen, moeten het vaak doen met zomeruniformen die veel te dun zijn voor het kille herfstweer.

Tijdens die chaotische eerste weken heeft Léon geen gelegenheid om het thuisfront op de hoogte te houden van zijn situatie. Pas op 26 november ziet hij de kans zijn ouders te schrijven en in de loop van de maand december verstuurt hij nog twee brieven. Op oudejaarsdag ontvangt hij een eerste bericht van zijn vader dat drie weken eerder gedateerd is en waarin die vraagt om iets te laten weten en zijn familie gerust te stellen over zijn toestand. Uit zijn dagboek, waarin hij de kladversies van zijn brieven bijhoudt, blijkt dat er in de daaropvolgende maanden duchtig heen en weer geschreven wordt tussen Léon en zijn familie en vrienden in Lembeek en Brussel, maar dat er slechts sporadisch een brief aankomt. Zijn vertrek uit Auvours naar het IJzerfront in februari 1915 maakt de situatie er allesbehalve gemakkelijker op. Hij probeert onder andere via vrienden in het leger die al meer succes gehad hebben met het verzenden en ontvangen van post en via tussenpersonen in het neutrale Nederland contact te houden met zijn familie. Ondanks al deze pogingen ontvangt Léon tussen zijn vertrek op 10 oktober 1914 en 31 maart 1915 over een periode van bijna een half jaar slechts drie brieven van thuis, hoewel uit hun inhoud duidelijk blijkt dat er veel meer verstuurd zijn. Hoeveel van zijn eigen brieven hun bestemming bereiken is hem volkomen onduidelijk.

Aangezien heel de oorlog lang het grootste deel van België bezet is, is deze moeilijke communicatie met familie en vrienden een probleem dat zich voor heel wat Belgische soldaten stelt. Om de eenzaamheid en verveling van het leven aan het front wat te verhelpen worden er door de legerleiding en regering een aantal maatregelen genomen.

Een initiatief om de eenzaamheid van soldaten te bestrijden dat spontaan tot stand komt, maar al snel door de regering wordt opgepikt en ondersteund, is het opzetten van een netwerk van oorlogsmeters (*marraines de guerre*), jonge vrouwen in onbezet gebied – voornamelijk Nederland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk – die zich over één of meer frontsoldaten ontfermen en voor de duur van de oorlog functioneren als een soort vervangingsfamilie. Ze schrijven brieven, sturen geschenkjes, troosten, vertellen... Ook Léon vraagt om voor hem een oorlogsmeter te zoeken en ontvangt op 23 oktober 1916 bericht van het Belgisch gezantschap in Rio de Janeiro dat Suzanna de Figueiredo uit Rio hem als pleegzoon heeft uitgekozen. Dit is het begin van een levendige briefwisseling tussen deze Braziliaanse muzikante, wees van een vooraanstaand kunstschilder, en de Belgische frontsoldaat Martel die tot het einde van de oorlog voortduurt. Helaas hebben we voor deze periode geen kladversies van Martels brieven meer zodat we niet weten wat hij precies aan zijn oorlogsmeter schreef.

Haar brieven aan hem geven echter wel een goed beeld van het gaandeweg steeds intiemer wordende karakter van deze correspondentie. Ze schrijven over literatuur (Suzanna stuurt heel wat van haar eigen boeken na lectuur per post naar Léon), muziek, hun dagelijkse leven, maar ook over het gemis van familie, een situatie waarin Suzanna zich als wees heel goed kan inleven, over hun hoop en wanhoop voor de toekomst...

Daarnaast wordt door de soldaten achter het front een bloeiend verenigingsleven uit de grond gestampt met onder andere theatergezelschappen, leesgroepen en studiegroepen. Dat Martel naar alle waarschijnlijkheid in enkele van die verenigingen actief was, blijkt uit zijn studieschriftje met notities over anatomie en uit zijn *carnets de campagne* waarin hij naast zijn eigen hersenspinsels ook heel wat passages uit toneelstukken en boeken, liedjesteksten, gedichten... overschrijft.

Voor al deze *carnets*, die veel meer zijn dan een gewoon oorlogsdagboek, bevatten een schat aan informatie. Zelf beschrijft hij ze als: "Mon confident sur le front de l'Yser!!

Vorige pagina:

portretfoto van Leon Martel
(Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge, fonds Leon Martel).

Boven: portretfoto van Suzanna de Figueiredo in één van Martels schriftjes. Deze Braziliaanse was Martels 'marraine de guerre' en correspondeerde met hem vanaf november 1916 (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge, fonds Leon Martel).

Onder: Leon Martel verzamelde tijdens de oorlog tientallen foto's die hij in schriftjes bijeen bracht. Ze geven ons een beeld van het soldatenleven achter het front (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge, fonds Leon Martel).

"Grognard"
de nos jours !

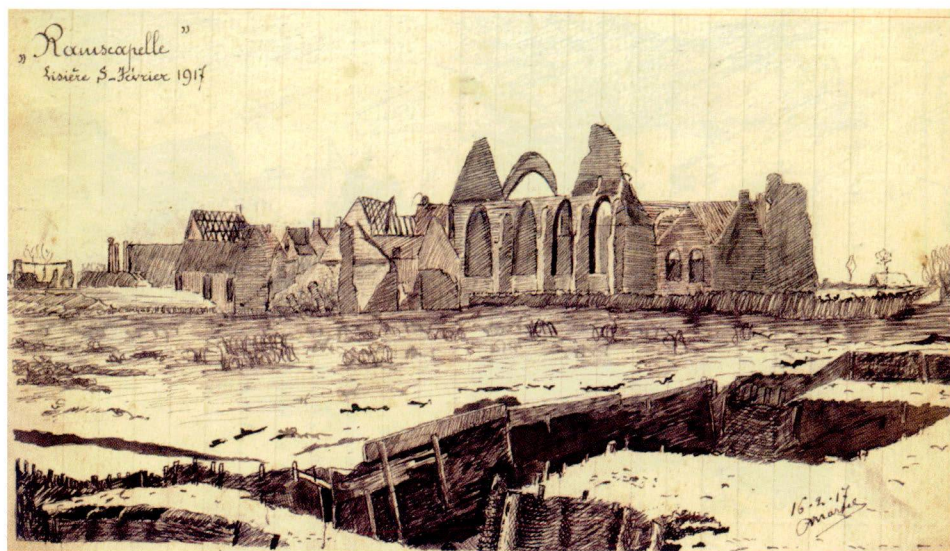
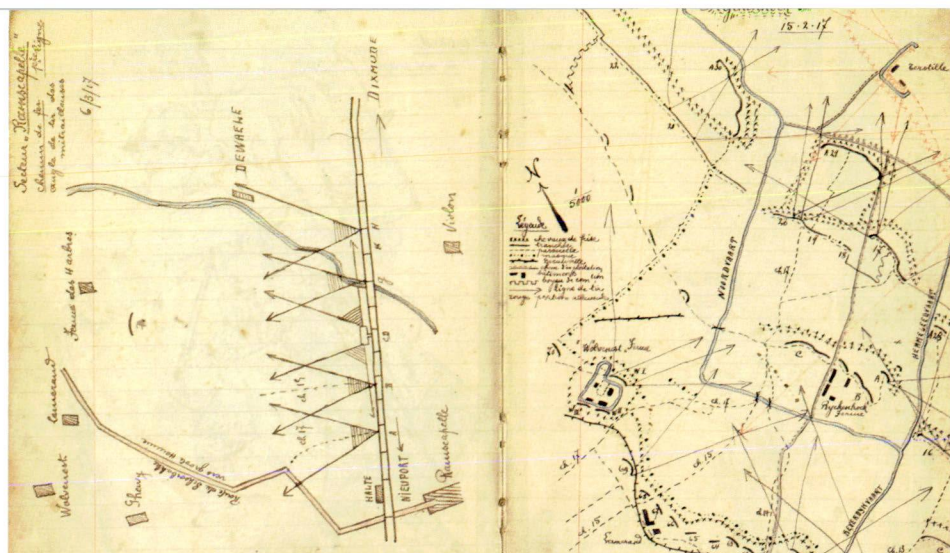
10-2-17
Wolvaert
AM

Ce n'est pas un carnet de campagne, soigné, oeuvre de style et de belle littérature. C'est un assemblage de poésies, dessins, impressions, qui n'a que le seul but de laisser une trace de mes occupations, foies et chagrins militaires. Plus tard sa lecture me permettra de revivre mes années de guerre et d'assister à mon évolution d'adolescent à homme." De inhoud van deze schriftjes gaat van de meest triviale tekeningen en liedjesteksten over dagboeknotities en herinneringen aan de beginperiode van de oorlog tot schetsen van het loopgravennetwerk en uiteenzettingen over strategieën en aanvalstechnieken. Hoewel het opzet van zijn carnets in de eerste plaats is om voor hemzelf een materiële herinnering aan zijn frontleven te creëren, blijkt uit zijn correspondentie met zijn oorlogsmeter dat hij ook plannen koestert om ze na de oorlog (gedeeltelijk) te publiceren. Dit maakt dat deze prachtig geïllustreerde schriftjes niet enkel een erg mooie en rijke bron van het leven aan het IJzerfront zijn, maar ook één waar men niet zo gemakkelijk vat op krijgt, vooral wanneer Léon over zijn eigen belevenissen en herinneringen schrijft.

Verder houdt Léon zich ook bezig met het aanleggen van een fotoverzameling. In de loop van de oorlog verzamelt hij meer dan 150 foto's die hij netjes bijeenbrengt in drie schriftjes. Buiten heel wat portretten van familie en vrienden, waarvan sommige hem vanuit bezet België toch per post hebben weten te bereiken, verzamelt hij een groot aantal foto's van de frontstreek die een goed beeld geven van het leven in de loopgraven en in het achterland, van de verwoestingen waardoor de streek getroffen werd...

Ondanks alle initiatieven om de levenskwaliteit van de frontsoldaten enigszins te verbeteren, blijven de omstandigheden erg zwaar vanwege het constante gevaar, de langdurige scheiding van vrienden en familie... Uit de brieven van zijn oorlogsmeter weten we dat Léon het in het laatste oorlogsjaar mentaal bijzonder moeilijk krijgt en dat zijn brieven aan haar steeds korter en donkerder van toon worden. Ook aan zijn carnets de campagne schenkt hij in die periode niet veel aandacht meer. Buiten enkele korte, zakelijke notities, vinden we er vanaf begin 1918 niets meer in geschreven of getekend.

Zijn laatste notitie geeft aan dat Léon Martel op 31 juli 1918, na een verlof van twee weken in Parijs, terug naar het front wordt gestuurd. Enkele dagen later openen de geallieerden hun eindoffensief dat de Duitsers binnen honderd dagen op de knieën zal dwingen. Allicht verhinderen de oorlogsomstandigheden of een verwonding (zijn helm vertoont sporen van granaatscherfinslagen) hem in die laatste maanden om brieven te schrijven

of zijn carnet aan te vullen, want dit is het laatste wat we van Léon zelf vernemen. Acht maanden later ontvangt zijn vader een brief van het ministerie van oorlog die meldt dat zijn zoon, sergeant-majoor Léon Martel op 6 november 1918, amper vijf dagen voor de wapenstilstand, aan ziekte overleden is in het Elisabethziekenhuis in Calais, mogelijk aan de gevolgen van de Spaanse griep.

Zijn persoonlijke bezittingen, die na de oorlog aan zijn familie zijn bezorgd, geven een prachtig beeld van het leven van een gewone soldaat aan het IJzerfront in al haar facetten, rijkelijk geïllustreerd met foto's en tekeningen. De brieven, dagboeken en carnets verschaffen ons een inzicht in de levensomstandigheden, tijdsbesteding en oorlogservaringen van Martel en belichten in het bijzonder enkele van de materiële en emotionele moeilijkheden waarmee frontsoldaten te kampen kregen en hoe daarmee omgegaan werd. Vooral zijn relatie met Suzanna de Figueiredo is een interessante en goed gedocumenteerde casus van dergelijke soldaat-oorlogsmeterverhoudingen. De *carnets de campagne* belichten alle mogelijke aspecten van het soldatenleven en zijn bovendien, dankzij Martels onmiskenbaar literair en artistiek talent, erg aangename lectuur en zeker de moeite van een bezoek aan de provinciale bibliotheek waard.

Lieven Boes

Vorige pagina:

tekening van een soldaat met uitrusting in één van de schriftjes van Martel. Let op de Duitse helm die als oorlogstroof meegevoerd wordt. De tekening uit 1917 is getuige de signatuur onderaan niet van de hand Martel (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge, fonds Leon Martel).

Boven: kaartjes van de zones 'Ramskapelle' en 'Rijkenhoek' met aanduidingen van de schietlijnen (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge, fonds Leon Martel).

Onder: tekening van 16 februari 1917 van Leon Martel van de ruïnes van de kerk van Ramskapelle bij Nieuwpoort (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge, fonds Leon Martel).

Reinhold Saltzwedel

Tijdens de Tweede Wereldoorlog verrezen langsheen de kusten van Noorwegen tot en met Frankrijk duizenden bunkers: de Atlantikwall. De bunkers stonden niet op zichzelf, maar maakten deel uit van Widerstandsnest, Stützpunkt, Stützpunktgruppe of een Verteidigungsbereich. Heel wat van die verdedigingsensembles werden genoemd naar een Duitser die zijn sporen reeds had bewezen, zoals Stp. Boelcke, Stp. Hundius, Batterie Todt,... In Raversyde kan je vandaag de resten bezoeken van wat ooit Batterij Saltzwedel neu was, genoemd naar Reinhold Saltzwedel, een duikbootcommandant uit de Eerste Wereldoorlog.

WO I carrière

Reinhold Saltzwedel zag het levenslicht op 23 november 1889 als oudste zoon van pastoor Johannes in Ober-Rosen. Na zijn jeugd vervoegde hij de Keizerlijke Marine op 1 april 1908. Van oktober 1910 tot herfst 1912 diende hij op de kleine kruiser Bremen waar hij bevorderd werd tot *Leutnant zur See*. Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog voer hij op het slagschip Kaiser. Op 19 september 1914 bevorderde Saltzwedel op dat schip tot *Oberleutnant zur See*, de rang die hij tot zijn dood zou dragen.

Vanaf mei 1915 volgde Saltzwedel een opleiding tot duikbootofficier. Begin 1916 werd hij ingedeeld als commandant van de duikboot UB 10. In totaal zou hij tijdens de oorlog op zes duikboten van het *Marinekorps Flandern* het commando voeren. Als commandant kelderde Saltzwedel maar liefst 111 vijandige schepen, goed voor een totaal van meer dan 170.000 bruto register-ton. Hiermee krijgt hij de illustere eer om net in de top 10 van meest succesrijke U-boot commandanten te belanden. Een van zijn bekendste gevechten voerde hij tijdens zijn commando over de UC 71. Op 8 augustus kelderde hij de HMS Dunraven, een Brits Q-schip. Q-schepen waren zwaar bewapende handelsschepen waarbij het geschut gecamoufleerd werd, speciaal om duikboten in de val te lokken. De laatste duikboot waarop Saltzwedel actief was, was de UB 81. Tijdens zijn tweede uitvaart met deze duikboot, op 2 december 1917, raakte de UB 81 een mijn waarop de duikboot zonk. De boeg van de duikboot stak nog boven water. Saltzwedel beval enkele bemanningsleden om door de torpedoschacht naar buiten te kruipen om hulpsignalen te sturen. Uiteindelijk kwamen enkele Britse destroyers op de signalen af, maar de wilde zee liet niet toe een reddingsloep te sturen. Tijdens een reddingspoging raakte een destroyer de duikboot die daarop ten onderging. Saltzwedel verloor het leven samen met 28 anderen. Zeven bemanningsleden konden worden gered uit het ijskoude water. Tijdens zijn glansrijke carrière vergaarde Saltzwedel enkele onderscheidingen en ere-tekens. De meeste hiervan bevinden zich in de collectie van Raversyde.

U-boot-Kriegsabzeichen

Het *U-boot-Kriegsabzeichen* werd pas op 1 februari 1918 ingevoerd. Sinds de herfst van 1916 ijverden de bevelhebbers van de U-bootflottieljes voor een afzonderlijk ereteken voor duikbootbemanning omwille van het

Boven: Reinhold Saltzwedel met om zijn hals de 'Pour le Mérite' en op zijn borst het IJzeren Kruis Eerste Klasse (Barch, Bild 134-C1848).

Onder: het Belgische passagierschip Elisabethville van de 'Compagnie Belge Maritime du Congo' verdween tijdens haar terugreis van Matadi op 6 september 1917 naar de zeebodem door Saltzwedels toedoen (collectie Raversyde).

succes van het wapen. De onderscheiding werd meestal uitgereikt aan officieren, onderofficieren of matrozen die minstens drie U-bootvaarten in vijandelijk gebied hadden gevoerd. Maar ook postuum kon deze onderscheiding worden toegekend, als aandenken voor de familie. Dit was het geval bij Saltzwedel. Het teken bestond uit een ovale laurierkrans met een duikboot erin en de kroon van het Duitse Rijk er bovenop.

opstapje van het *Eisernes Kreuz* Eerste Klasse naar de *Pour le Mérite*, de hoogste dapperheidsonderscheiding. De zwaarden duiden aan dat het kleinood werd uitgereikt omwille van militaire verdienste. Enkel officieren kwamen in aanmerking voor deze onderscheiding. Onderofficieren konden het *Goldenes Militär-Verdienst-Kreuz* verdienen. Saltzwedel ontving zijn exemplaar van het ridderkruis met zwaarden op 29 maart 1917.

Ijzeren Kruis

Het Pruisische ereteken *Eisernes Kreuz* ontstond in 1813 tijdens de Napoleontische oorlogen. Het was bedoeld als militaire onderscheiding. Het werd ook uitgereikt tijdens de Frans-Duitse Oorlog van 1870 en de Eerste Wereldoorlog. Tijdens de Tweede Wereldoorlog stelde Hitler een nieuwe, Duitse, versie van het Ijzeren Kruis in.

Pour le Mérite

De onderscheiding *Pour le Mérite* was de hoogste Pruisische orde van verdienste. De orde werd ingesteld

De kruisen uit 1813, 1870 en 1914 bestonden in drie graden, de Tweede Klasse, Eerste Klasse en het Grootkruis. Ze werden toegekend op basis van verdienste, ongeacht militaire rang. Het was dus een egalitair ereteken. Een soldaat moest het *Eisernes Kreuz* Tweede Klasse bezitten om in aanmerking te komen voor de versie Eerste Klasse. Reinhold Saltzwedel bezat de Tweede en Eerste Klasse van het *Eisernes Kreuz* uit 1914. Deze laatste bevindt zich in de collectie van Raversyde, met zijn voor- en achternaam erop gegraveerd aan de achterzijde.

Hausorden von Hohenzollern

De huisorde van Hohenzollern werd ingesteld op 1 januari 1842. In 1851 werd de orde geïntegreerd in het systeem van Pruisische orden. Er waren verschillende graden waaronder lid, ridder, commandeur en grootcommandeur. Dit ereteken werd gezien als het

Boven links: Reinhold Saltzwedels U-bootkriegsabzeichen. Op de achterzijde is het gemerkt met 'R. Saltzwedel Oberlt.z.See - UC 71' (collectie Raversyde, AW 1004).

Boven rechts: het *Eisernes Kreuz* Eerste Klasse van Reinhold Saltzwedel (collectie Raversyde, AW 1114).

Onder: het Ridderkruis met zwaarden in de 'Hausorden von Hohenzollern'. Onderaan is het ereteken gemerkt 'RS. 938 W' (collectie Raversyde, AW 1115).

Bezoekersgids Atlantikwall Raversyde, Brugge, 2014.
— Francart Philip, *La Côte Belge 1940/44 Le Mur de l'Atlantique*, vol. 1, Brussel, 1988. — Von Herzog Bodo, "U-Boot-Kommandant Oberleutnant zur See Reinhold Saltzwedel" in: *Deutsches Soldatenjahrbuch 1989*, pp. 373-376. — Patzwall Klaus D., "Das Kaiserliche U-Boots-Kriegsabzeichen" in: *Militaria*, 1995, 2, pp. 44-50. — <http://www.uboat.net/>

door Frederik de Grote in 1740 en uitgereikt tot het aftreden van Willem II op 9 november 1918 het einde van de Pruisische monarchie inluide. Reinhold Saltzwedel ontving deze onderscheiding op 20 Augustus 1917 omwille van zijn overwinning op de HMS Dunraven. Hij bevond zich hiermee in het gezelschap van onder meer Paul von Hindenburg, Manfred von Richthofen (de beruchte Rode Baron) en Erwin Rommel. De *Pour le Mérite*-medaille van Saltzwedel bevindt zich helaas niet in de collectie van Raversyde. Hoogstwaarschijnlijk is ze samen met hem ondergegaan tijdens het zinken van de UB 81. De dragers waren immers verplicht de medaille op te spelden van zodra ze in uniform waren.

Saltzwedel neu

Dat de mannen van Marine Artillerie Abteilung 204 de naam Saltzwedel kozen voor het steunpunt in Raversyde is dus niet verwonderlijk. Saltzwedel was niet alleen hoog gedecoreerd, hij behoorde tot de top 10 van meest succesvolle duikbootcommandanten, voer vanuit Vlaanderen en stierf tijdens een vaart.

De batterij in Raversyde heette Saltzwedel *neu* en werd uitgebouwd vanaf mei 1941. *Neu* betekent nieuw, dus was er ergens ook een Saltzwedel *alt* of oud? Jazeker, batterij Saltzwedel alt lag in Mariakerke en werd al opgericht eind mei 1940. Ook die batterij werd uitgebouwd door M.A.A. 204. Later veranderden de namen van de batterijen trouwens respectievelijk naar Stp. Tirpitz en Stp. Ludendorff.

Benoit Strubbe

Voorbeeld van een 'Pour le Mérite' ereteken (collectie Raversyde, AW 1766).

Bronnen: Derynck Patrick, *Een Kustwacht van beton*,

Jules De Zeine aan het IJzerfront

Jules De Zeine werd in 1892 in Brugge geboren als zoon van Hendrik De Zeine (1864-1925) en Mathilde De Scheemaecker. Hendrik De Zeine was een publicist en journalist, voor onder meer de *Gazette van Brugge* en de *Kunstroniek*. In 1908 werd hij hoofdredacteur van het *Brugsch Handelsblad*. Daarnaast was hij auteur van volkse verhalen en toneelstukken, die gepubliceerd werden bij de Brugse drukker-uitgeverij Witteryck en die in de collectie van de Provinciale Bibliotheek Tolhuis terug te vinden zijn.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog trokken de drie zonen van het gezin De Zeine — het koppel had in totaal acht kinderen — naar het front. Vader Hendrik De Zeine speelde een rol van betekenis tijdens de Eerste Wereldoorlog. In 1917 werd hij door het Brugse stadsbestuur aangezocht om een officiële stadskrant uit te geven, de *Stadsbode*, waarin het officiële nieuws en de Duitse mededelingen aan de bevolking werden gebundeld. Tussen 23 augustus 1917 en 8 maart 1919 verschenen er in totaal 158 nummers van de krant. De volledige reeks werd gedigitaliseerd en kan via de website 'www.historischebronnenbrugge.be' geraadpleegd worden. De context waarin deze krant verscheen en de inhoud

Boven links: de *Stadsbode* van zaterdag 15 september 1917. Hendrik De Zeine, de vader van Jules, stond in voor de uitgave van deze officiële stadskrant (Provinciale Bibliotheek Tolhuis Brugge).

Boven rechts: één van de portretfoto's die Leon De Zeine tijdens de oorlogsjaren naar zijn broer Jules stuurde (privécollectie, Brugge).

Onder links: tekening die Jules De Zeine op 1 augustus 1918 van het oorlogslandschap in de Westhoek maakte (privécollectie, Brugge).

Vorig jaar werd in een artikel over de Collectiedag kort aandacht besteed aan de Bruggeling Jules De Zeine (zie In de Steigers, 2013, nr. 4, p. 109). Zijn dochter contacteerde ons en liet weten dat de naam van haar vader fout geschreven was ('De Zeine' in plaats van 'Dezeine') en dat haar vader niet in 1915, maar wel in 1914 vrijwillig dienst genomen had in het Belgische leger. Naar aanleiding van deze rechtzetting publiceren we een aantal bijkomende gegevens over Jules De Zeine, samen met nog enkele schetsen van zijn hand.

ervan worden op deze website eveneens geduid. De Provinciale Bibliotheek Tolhuis bewaart slechts enkele exemplaren van de *Stadsbode*.

In de *Stadsbode* van 31 oktober 1917 publiceerde Hendrik De Zeine het overlijdensbericht van zijn jongste zoon Leon, samen met een uitnodiging tot een herdenkingsdienst in de Onze-Lieve-Vrouwekerk. Leon De Zeine (1894-1917), wachtmeester bij het 1^e regiment der kannoniers, was tijdens de nacht van 5 op 6 september 1917 in de buurt van Diksmuide zwaar gewond geraakt en stierf twee dagen later in het militair hospitaal van Vinkem. Jules zou nog tijdens de oorlog in Vinkem het graf van zijn overleden broer. Jules bewaarde zijn leven lang zorgvuldig de kaartjes en brieven die zijn broer Leon hem tijdens de oorlogsjaren gestuurd had, samen met enkele portretfoto's van zijn broer en (officiële) stukken in verband met zijn overlijden.

Jeroen Cornilly

De 'Vuurkaart' van Jules De Zeine (privécollectie, Brugge).

Illustratie achterkaft: heel wat affiches uit de Eerste Wereldoorlog illustreren krachtig de beperkingen waarmee de Belgische bevolking moest leven. Het verbod op het 'werkdoos op de straten staan' gaf aan dat werkloze mannen gearresteerd konden worden en in de Duitse oorlogsindustrie ingeschakeld worden (Gemeentearchief Wevelgem).

in de Steigers

Colofon

In de Steigers
Erfgoednieuws uit West-Vlaanderen

verschijnt vier maal per jaar en is een uitgave van de Provinciale
Dienst voor Cultuur, Afdeling Cultureel Erfgoed, in opdracht van de
Deputatie van de Provincie West-Vlaanderen

Redactieadres: *In de Steigers*, Dienst voor Cultuur, Provinciehuis
Boeverbos, Koning Leopold III-laan 41, 8200 Sint-Andries (Brugge)

E-mail: jeroen.cornilly@west-vlaanderen.be

Redactionele coördinatie: Jeroen Cornilly en Sophie Muylaert

Vormgeving, pre-press: Philip Gesquière,
Provincie West-Vlaanderen, Grafische Dienst

Druk: Provincie West-Vlaanderen, Grafische Dienst

Verantwoordelijke uitgever: Jan Denolf, directeur dienst cultuur,
Provincie West-Vlaanderen

Abonnementen: 7,5 euro per jaar. Om een abonnement te nemen
stuurt u een bericht met uw naam en adres naar het redactieadres.

Oude nummers: oude jaargangen zijn vanaf 2002 nog verkrijgbaar
tegen 2,5 euro (2002), 5 euro (2003-2010) of 7,5 euro (2011-2013).

Werkten mee aan dit nummer: Lieven Boes, Jeroen Cornilly,
Anneleen Lybeer, Benoît Strubbe

Gedrukt op milieuvriendelijk papier

BEKENDMAKING.

Ik verbiede het werkloos op de straten staan.

De overtreders worden met geld of met vrijheidsverlies gestraft.

Wevelghem, 14 - 1 - 16.

OSTERMAYER,

Orts-kommandant.

BEKANNTMACHUNG.

Ich verbiete das müßige Herumstehen auf den Strassen.

Zuwiderhandlungen werden mit Geld oder Freiheitsstrafe geahndet.

Wevelghem, 14. 1. 16.

OSTERMAYER,

Ortskommandant.